

Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра інформаційної та соціокультурної діяльності

Довган Світлана Віталіївна

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ / MEDIA WARS IN UKRAINIAN HISTORY

спеціальність: 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа
магістерська програма – Документознавство та інформаційна діяльність

Магістерська робота

Виконала студентка групи ДІДм-21
С.В. Довган

Науковий керівник:

к.іст.н., доцент

Ю.Ю. Боднарчук _____

Магістерську роботу допущено
до захисту:

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **О.Є. Гомотюк**

ТЕРНОПІЛЬ - 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10-14
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ	
«ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА».....	15-34
1.1 Історія виникнення інформаційної війни.....	15-19
1.2 Види, форми та методи інформаційної війни.....	19-28
1.3 Українське законодавство в галузі захисту інформації	28-34
ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ.....	34-35
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН В УКРАЇНІ.....	
2. 1. Прояви агресивних інформаційних технологій в історії України.....	36-40
2.2. Інформаційні війни радянської доби.....	40-52
ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ	53-54
РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ПРОТИ УКРАЇНИ: ЗАСОБИ,	
МЕТОДИ ВЕДЕННЯ.....	55-80
3.1. «Гібридна війна» Росії проти України, інформаційний аспект.....	55-68
3.2. Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України.....	68-77
ВИСНОВКИ ДО III РОЗДІЛУ	77-79
ВИСНОВКИ.....	80-85
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	86-92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі демократизація політичних систем на міжнародній площині відбувається в умовах ускладнення простору політичної комунікації та урізноманітнення технологій комунікативної взаємодії. При збільшенні кількості міжнародних суб'єктів політичного процесу зростає і якість їх взаємозв'язку, що пов'язане як з диверсифікацією джерел інформації, так і з удосконаленням технічного спорядження влади і громадян.

На сьогодні людство живе в інформаційному суспільстві. Це новий тип суспільства, в якому володіння інформацією (а не матеріальними благами) є рушійною силою його перетворень та розвитку, і де процвітає людська інтелектуальна творчість. Інформація стала регулятором усіх суспільних, політичних, соціальних, економічних відносин.

У тісному зв'язку з інформатизацією суспільства перебувають мілітаристські технології. Серед них ми все частіше зустрічаємо поняття «інформаційна війна». Цей термін активно використовується політиками, політологами, економістами у сучасному світі. Вплив на людство виник в умовах переформатування сучасних тактичних вирішень міждержавних, національних та інших конфліктів. Все більше застосовуються превентивні удари не зброєю, а інформаційними засобами. За таких умов є необхідним з'ясувати поняття «інформаційна війна» в історичному контексті в усіх її проявах.

Процес формування системної практики ведення віртуальних інформаційних війн вимагає здійснення комплексного наукового дослідження. Особливо гостро це питання постало в контексті останніх подій на Півдні та Сході України, коли Російська Федерація вдалася до прямої агресії на українську територію, маскуючи цей крок лавиною спотвореної і масованої інформації, до чого як Україна, так і світова спільнота виявилася

неготовою. Ці обставини породжують неабияку актуальність окресленого питання.

Зростання ролі інформаційного компонента в сучасному суспільстві пояснюється не лише економічними причинами. На сьогодні інформаційний аспект за підтримки технічного компонента формують потужний засіб, коли одна людина може завдати шкоди всій державі, що, до речі, призвело до виникнення феномена сучасного тероризму.

Інформаційна війна, в останнє десятиліття набула значного поширення в літературі. Будь-яка активізація інформаційного протистояння під час звичайної війни або збройного конфлікту називається інформаційною війною. Більшість авторів під інформаційною війною розуміють будь-які форми загострення інформаційної протидії.

Об'єктом даного дослідження є явище «інформаційна війна» в історичному контексті як системний елемент впливу на індивідуальну та групову свідомість людства.

Предмет дослідження – концептуальні засади функціонування комунікативно-мілітаристської технології її різновиди та форми реалізації як стратегічна основа інформаційної діяльності в умовах міждержавних, національних та інших конфліктів в історичному розрізі та на сучасному етапі розвитку української держави.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають положення комунікативної теорії інформаційних війн в умовах функціонування комунікативного середовища як особливої суспільної реальності, де формуються і відбуваються процеси суспільної взаємодії, що засновані на інституційних каналах передачі інформації та знань з використанням різних носіїв суспільної інформації, знарядь і засобів її збору, зберігання та розповсюдження.

Ступінь дослідження. Дослідженням інформаційної війни займалися такі науковці: З. Бжежинський, Н. Вінер, Г. Лассуел, М. Постер, С. Кара-Мурза, О. Курбан, А. Крутских, О. Литвиненко, А. Мануйло, І. Панарин, Г.

Почепцов, А. Толстобров, С. Федонюк, Д. Фролов, О. Філатова, П. Шпиґа, Я. Шатило.

До українських учених, які займаються вивченням феномену інформаційної та гібридної війни належать В. Бебик, Я. Жарков, О. Литвиненко, В. Петрик, М. Присяжнюк, І. Рабінович, Д. Фельдман, Ю. Шайгородський та інші. Також слід згадати Г. Почепцова, який здійснив аналіз інформаційної політики та безпеки, які проводять провідні країни світу. У своїй статті «Інформаційна політика та безпека сучасних держав» він зробив детальний аналіз інформаційної політики та безпеки, які проводять провідні країни світу.

Основні аспекти інформаційної війни висвітлюються в монографії С. Расторгуєва «Информационная война», де описана її історія, перспективи, сформульовані ключові завдання, вирішення яких необхідні для розробки стратегії інформаційного впливу, представлено широкий математичний апарат аналізу проблеми [46].

Аналіз теорії походження і розвитку інформаційних війн у сучасному світі розробив американський журналіст Ф. Тейлор у своїй книзі «Глобальні комунікації, міжнародні відносини та ЗМІ починаючи з 1945». Тейлор доводить, що стрімкий розвиток цивілізації, нових технологій масових комунікацій має кардинальний вплив на розвиток міжнародних відносин у сучасному світі.

Мета роботи полягає у дослідженні концептуальних засад функціонування комунікативно-мілітаристської технології її різновидів та форми реалізації як стратегічної основи інформаційної діяльності в умовах міждержавних, національних та інших конфліктів у історичному контексті та на сучасному етапі розвитку української держави.

Для досягнення поставленої у роботі мети визначаються наступні **завдання:**

1. Розглянути сутність поняття «інформаційна війна», та її історію виникнення.

2. Дослідити види, форми, та методи ведення інформаційної війни.
3. Проаналізувати історію впровадження інформаційної війни в Україні.
4. Ознайомитись із законодавством України у сфері захисту інформації.
5. Окреслити прояви агресивних інформаційних технологій в історії України.
6. З'ясувати риси інформаційні війни радянської доби.
7. Визначити зміст гібридної війни Росії проти України на сучасному етапі, та її інформаційний аспект.
8. Виокремити та дослідити антиукраїнський контент новин про події в Україні, що їх подають російські веб-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні концептуальних засад функціонування комунікативно-мілітаристської технології інформаційної війни її різновидів та форм реалізації як стратегічної основи інформаційної діяльності в умовах міждержавних, національних та інших конфліктів в історичному розрізі та на сучасному етапі розвитку української держави.

Також:

–комплексно розглянуто теоретико-методологічну основу становлення й функціонування комунікативної технології як форми двосторонньої комунікації в аспекті міжнародної інформаційної діяльності;

–узагальнено уявлення про технології інформаційних воєн як тактичного методу ведення інформаційної політики держави як у міжнародному, так і національному середовищі, що набуває значення і багатогранно впливає на характер і засоби реалізації національних інтересів та процеси формування суспільної думки з метою вирішення об'єктивних протиріч;

–визначено мету, завдання та результати у впровадження зовнішньополітичних та внутрішньодержавних інформаційних технологій та інформаційно-комунікаційні шляхи їх застосування;

–з’ясовано тенденції розвитку інформаційних воєн в історичному контексті й на сучасному етапі розвитку, як системної діяльності у підготовчому періоді чи латентно протікаючому військовому протистоянні;

–досліджено гібридну війну Росії проти України, та її інформаційний аспект, виокремлено антиукраїнський контент новин про події в Україні, що їх подають російські веб-ресурси як системне використання комунікативних технологій чинника ефективної інформаційної діяльності в зовнішній політиці,

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання: у науково-дослідній сфері – результати можуть бути основою для подальших досліджень актуальних проблем інформаційно-комунікативних технологій у міжкультурній комунікації, у навчальному процесі матеріали можуть бути використані при вивченні окремих тем «Інформаційні війни», «Захист інформації», та для навчально-методичного забезпечення курсу «Міжкультурна комунікація» та предмету «Українознавство».

Структура магістерської роботи зумовлена метою та завданнями дослідження, логікою викладеного матеріалу. Магістерська робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (69 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 92 сторінки.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА»

1.1. Історія виникнення інформаційної війни

Відомо, що інформаційні війни мають давню історію. Приклад інформаційного впливу можна знайти чимало у первісному суспільстві. Інформаційні протистояння держав Сходу носили різноманітний характер. Саме в цей час людина здійснює перші спроби системного застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Військовий стратег, політик Сунь Цзи в 500 рр. до н. е. написав книгу «Мистецтво війни», в якій подав певні елементи в застосуванні інформаційних війн. Зокрема він радив:

1. Висміювати та дискредитувати все цінне і добре, що є в країні ворога;
2. Втягувати видатних представників противника у злочини;
3. Залучати до співпраці підлих та мерзотних, ненадійних людей;
4. Підривати імідж національних лідерів та виставляти їх на загальний осуд;
5. Розпалювати сварки та провокувати конфлікти у населення ворожої країни;
6. Заважати діяльності влади;
7. Підбурювати молодь проти старих;
8. Підривати міць війська;
9. Розбещувати населення;
10. Знецінювати традиції та національні цінності;
11. Застосовувати підкуп, стимулювати корупцію [31,с.37].

Відомий український дослідник інформаційних впливів та спеціальних інформаційних операцій О. В. Литвиненко свою монографію розпочинає таким епіграфом (Стратегема «Красуня». Давньокитайський трактат

«Тридцять шість стратегем»): «Якщо військо могутнє, нападай на його командира. Якщо командир мудрий, впливай на його почуття. Коли його бойовий дух ослабне, сила війська розтане сама» [4, с. 5].

У Давньому Римі політики та полководці Юлій Цезар, Марк Цицерон, Марк Аврелій успішно застосовували інформаційні технології проти своїх політичних противників та зовнішніх ворогів. Наприклад, Сципіон Африканський, активний прибічник війни з Карфагенською державою, кожний свій виступ в Сенаті закінчував фразою: «Втім, Карфаген має бути знищений». Цей прийом – багатократне повторення певної тези й сьогодні активно використовується [38, с.48].

У часи Середньовіччя та у добу Відродження велику роль відіграє церква, яка теж стає учасником тогочасних інформаційних війн. Починає з'являтися пропаганда та психологічна війна.

Зазначені інструменти активно використовували очільники Ватикану. Зокрема папа Урбан II (1095 р.) задля підготовки до Хрестових походів, спрямованих на звільнення Єрусалиму, застосовував мережеве (через єпископів, кардиналів, священників) поширення закликів до священної війни [38, с. 49].

У часи боротьби католицької церкви з Реформацією при Ватикані було створено «Конгрегацію пропаганди віри» (1622 р.), яка була фактично першим історично зафіксованим центром підготовки та проведення інформаційно-психологічних спецоперацій [38, с.49].

Один з важливих конфліктів Середньовіччя, який мав інформаційний аспект, це боротьба Ватикану із Реформацією. Реформацію пов'язують з іменами Мартіна Лютера, Жана Кальвіна та Ульріха Цвінглі. Їх інформаційні атаки базувалися на публічних звинувачувальних промовах, друкованих памфлетах, теологічних диспутах з опонентами. Суть цієї боротьби спрямована проти католицької церкви і папської влади.

Доволі значний внесок у практику ведення інформаційних війн внесла Київська Русь. Зокрема ми знаємо багато історичних фактів, коли київські

князі перемагали свої ворогів не силою зброї, а шляхом дезінформації, психологічного тиску, підкупу, переговорів. Особливо активно велися такі війни у протистояннях із князями Візантії, ісламськими державами, кочовими племенами давніх тюрків та ін.

Серед визначних теоретиків та практиків інформаційних війн можна виділити Маврикія та його твір «Стратегікон», Костянтина Багрянородного, а також окремий анонімний документ «Риторика мелітаріс» (збірка військових промов та настанов) [38, с. 50].

Деякі засоби та прийоми ведення інформаційної війни застосовували князі Київської Русі.

Серед відомих київських князів практикували такі технології під час військових походів та при вирішенні внутрішньополітичних проблем – Святослав, Ольга, Володимир Великий, Ярослав Мудрий та Володимир Мономах.

В епоху Середньовіччя головними центрами із виробництва контенту стали монастирі та релігійні організації – духовні ордени. Зокрема значний внесок у створення інформаційного продукту, його зберігання, популяризацію та поширення – тобто підтримку інформаційного процесу, вносили монастирі.

Наприкінці Середньовіччя в епоху Відродження в Європі з'являється новий спосіб поширення інформації – друкарство, яке з часом стало першою глобальною мас-медіа технологією. Перша книга була надрукована Іоганом Гутенбергом у 1452 році, це була «Біблія» [33].

В епоху Відродження значний внесок у розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зробили гуманісти. Центром інтересів гуманістів була «словесність» – філологія та риторика. Наприклад, Лоренцо Валла акцентував увагу на необхідності активізації комунікації між лідерами громадської думки та широкими колами публіки.

Ближче всіх до проблематики проведення інформаційних війн були роботи Ніколо Макіавеллі. В своєму творі «Государ» (1532 р.) він

сформулював поради для політичних та військових лідерів, як необхідно здійснювати ефективну інформаційну політику для здійснення успішних війн та управління державою [38, с. 50].

Епоха раннього капіталізму характеризується швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Саме під час цього сформувалися протистояння країн та її колоній.

Історія США розпочиналася із війни за незалежність низки Північно-Американських колоній проти Англії (1775 – 1783 рр.). Саме під час цього протистояння сформувалися базові технології та розвинулися інформаційно-комунікаційні технології, які набули системних обрисів [38, с. 51].

Після війни за незалежність в Північній Америці, в Європі відбулися події, які також стали важливою віхою в історії розвитку інформаційних війн, залишивши вагомий слід в історії – це була Французька революція (1789 р.) та наполеонівські війни (1799-1815 рр.).

Усі провідні світові конфлікти ХІХ ст. обов'язково супроводжувалися інформаційними протистояннями із застосуванням такого інструменту, як преса, що стала другою глобальною мас-медіа технологією. Сам цей термін походить від назви першої масової газети «La Presse», що почала видаватися у 1831 р. [38, с. 63].

В цей період важливе значення мали розробки пруського генерала Карла Фон Клаузевіца, викладені в його книзі «Про війну» (1832 р.). На його думку, однією з головних складових успіху будь-якої армії є «відчуття перемоги», тобто переможна психологія, дух, мораль. Вони є головною мішенню та об'єктами, по відношенню до яких діють інформаційно-комунікаційні атаки противника [31, с.37].

У форматі нашої тематики особливе значення мають такі його постулати, які можуть бути трактовані й навіть як базові для гібридної війни:

1. Битва – це не тільки знищення живої сили ворога, а й знищення його мужності.

2. Заколот у суспільному та державному устрої набагато легше відбувається в умовах загального потрясіння та прискореного розвитку, які приносить війна.

3. Ті, хто не пам'ятають власного минулого, приречені на його повторення.

Потрібно зазначити, що вперше поняття «інформаційна війна» було закріплене в директиві Міністерства оборони США DOD S 3600.1 від 21 грудня 1992 р., де воно розглядалося як різновид радіоелектронної боротьби. Далі в звіті американської корпорації «Ренд» MR-661-0SD «Strategic Information Warfare. A new face of War» (1996 р.) оперують терміном – «стратегічна інформаційна війна (інформаційне протиборство)», який визначався як війна з використанням державного глобального інформаційного простору й інфраструктури для проведення стратегічних військових операцій і зміцнення впливу на власний простір [2]. Нині налічується безліч тлумачень щодо цього поняття, які розкривають саму сутність означеного терміна: інформаційна війна – комплексна дія (сукупність інформаційних операцій) на систему державного і військового управління протилежної сторони, на її військово-політичне керівництво, яке в мирний час призвело б до прийняття сприятливих для сторони-ініціатора інформаційного впливу рішень, а в ході конфлікту повністю паралізувало б функціонування інфраструктури управління супротивника [3, с. 24]. «Інформаційна війна – це всеохоплююча цілісна стратегія, зумовлена всезростаючою значимістю і цінністю інформації в питаннях командування, управління і політики» [4, с. 11].

1.2. Види, форми та методи інформаційної війни

Проблема, інформаційної війни, як і проблема «інформаційної зброї, вперше почали досліджуватися на початку, 80-х років ХХ століття, одним із перших авторів, який ще в 1976 році, запровадив термін, інформаційна війна,

та сформулював її основні причини вважається американський вчений Т. Рона [55, с. 398].

Поняття «інформаційна війна» ввів у науковий обіг американський дослідник М. Маклюен, який проголосив тезу «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [12, с. 67]. Ще 30 років тому він проголосив, що на сучасному етапі економічні зв'язки і відносини усе більше приймають форму обміну знаннями, а не обміну товарами. А засоби масової комунікації саме є новими «природними ресурсами», що збільшують багатства суспільства. Тобто боротьба за капітал, простори для збуту відходять на другий план, а головним зараз стає доступ до інформаційних ресурсів, знань, що приводить до того, що війни ведуться більше в інформаційному просторі та за допомогою інформаційних видів озброєнь.

Мета інформаційної війни послабити моральні та матеріальні сили супротивники та посилити власні. Вона не призводить до кровопролиття чи вбивства, руйнувань, при її введенні немає жертв. Вона знищує не населення, а державний механізм.

Основне завдання інформаційних війн полягає у маніпулюванні свідомістю людей:

- внесенні у суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів;
- залякуванні свого народу образом ворога;
- дезорієнтації та дезінформації мас;
- послабленні певних переконань, устоїв;
- залякуванні супротивника своєю силою, могутністю.

В інформаційній війні можна виділити три основних етапи.

На першому етапі потрібно визначити цілі війни, навіщо ця війна, і який результат вона принесе.

Другий етап полягає у розробленні стратегії ведення війни, яка повинна враховувати чотири комунікаційних компонентів:

1. підготовка повідомлення;

2. визначення каналів;
3. вибір комунікатора;
4. визначення аудиторії, на яку орієнтовані повідомлення.

На третьому етапі розробляється план тактичних заходів [15, с. 98].

Інформаційна війна – це реальна дисципліна, яку вивчають та розробляють.

За спрямованістю інформаційних впливів інформаційні війни поділяються на два основних види: інформаційно-психологічні та інформаційно-технічні.

Інформаційно-психологічні війни – це сукупність різних форм, методів і засобів впливу на людей з метою зміни в бажаному напрямку, яке здобувається за допомогою їхньої психологічної характеристики (думок, поглядів, вражень), а також громадської свідомості.

Під час введення психологічної війни, за допомогою психологічного впливу на людей, психологічний вплив може здійснюватися різними засобами.

По-перше це інформаційні засоби. Наприклад, у передвиборний період органи державної влади через засоби масової комунікації прагнуть сформувані у свого населення певні патріотичні погляди і переконання, які є вигідними для них. В той же час конкурент прагне прищепити населенню цієї держави, вигідні для себе пропозиції, ідеї, незадоволення політичними та економічними заходами керівництва держави, що часто призводить до зниження рівня морально-психологічного стану населення і особового складу збройних сил.

По-друге психологічний вплив може здійснюватися військовими засобами. Наприклад, Росія з метою психологічного тиску розташовує свої війська на території України. СРСР розташовувала свої війська та ракети біля кордону з Китаєм, на території Куби.

По-третє можуть використовуватись різні економічні, політичні санкції. Так, економічні санкції (ООН) були введені проти Югославії, Іраку, Лівії, Росії та інших країн.

По-четверте психологічний тиск може здійснюватися політичними засобами, наприклад, утворення різних політичних угруповань (партій) з метою підтримки чи тиску на керівництво влади [16, с. 39].

В інформаційно-технічній боротьбі головним об'єктом впливу і захисту є інформаційно–технічні системи (комп'ютерні мережі, телекомунікаційні системи, систему зв'язку та управління і т. д.).

До складових інформаційних війн належать :

1. Електронна війна;
2. Психологічні операції;
3. Фізичне руйнування;
4. Заходи безпеки;
5. Прямі інформаційні безпеки;
6. Дезінформація (подання інформації , яка вводить в оман) [34, с. 38].

Існують 3 форми інформаційних війн:

- Вплив на форму повідомлень, механізм її передачі, обробки, зберігання інформації;
- Блокування передачі повідомлень;
- Вплив на зміст повідомлень ;

Вчені виділяють сім складових інформаційних війн:

1. Електронна війна;
2. Командна війна;
3. Психологічна війна;
4. Економічна війна;
5. Комп'ютерна війна;
6. Розвідувальна війна;
7. ІТ [34, с. 38].

До видів інформаційного протистояння відносяться:

- Інформаційна війна в інтернеті – пропонується різна і часто суперечлива інформація, що застосовується для заплутування супротивника.
- Психологічні операції – підбір і подача такої інформації, яка звучить як контраргумент на настрої, що існують в суспільстві.
- Дезінформація – просування неправдивої інформації з метою спрямування ворожої сторони по неправильному сліду.
- Руїнування – фізичне знищення або блокування електронних систем, важливих для супротивника.
- Заходи безпеки – посилення охорони своїх ресурсів з метою збереження планів і намірів.
- Прямі інформаційні атаки – змішання помилкової і правдивої інформації [34, с. 138].

До основних компонентів ІВ слід віднести:

- Розвідку (забезпечення держави необхідною інформацією, яка здійснюється спеціальними спецпідрозділами);
- Радіоелектронна боротьба (здобуття інформації про місцезнаходження радіоелектронних засобів);
- Автоматизоване управління військами і зброєю;
- Навігаційне забезпечення своїх військ;
- Морально-психологічний забезпечення дій власних сил, дій;
- Контррозвідку (боротьба проти розвідок іншої держави);
- З'ясування державної приналежності військових об'єктів, їх ідентифікацію.
- Інформаційну війну ведуть двома методами: способами пропаганди, та способами введення інформаційної війни.
- Пропаганда – це спосіб комунікації, яка поширена в суспільстві, і впливає на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції.

- Пропаганда зазвичай в інформаційній війні поширюється через різні засоби масової інформації.
- Під час проведення інформаційної війни населення не відчуває, що його піддають інформаційній атаці. Проте населення відчуває дискомфорт, оскільки від нього вимагають зміни світогляду й певних дій.

При веденні інформаційної війни використовують такі моделі :

- псевдоджерело → повідомлення → отримувач;
- джерело → псевдоповідомлення → отримувач;
- джерело → повідомлення → псевдоотримувач.

Є такі види інформаційної зброї:

- введення нової інформації
- введення спотвореної інформації
- запровадження нових правил опрацювання інформації [34, с. 45].

Проаналізувавши визначення терміну «інформаційна війна», можна виокремити такі її методи:

- 1) дезінформування та маніпулювання – метод, який передбачає заздалегідь спланований та продуманий обман чи введення об'єкта, на якого спрямована інформаційна агресія, в оману з метою подальшого впливу на його свідомість;

Дезінформування та маніпулювання інформацією, досягається через:

тенденційне викладення фактів (інформування, яка полягає в упередженому висвітленні фактів або іншої інформації щодо подій за допомогою спеціально підібраних правдивих даних; як правило, за допомогою цього методу спеціально сформована інформація подається дозовано, до постійно зростаючого напруження);

- 2) пропаганда – дії, спрямовані на зміну світогляду аудиторії на користь свої держави;

Одним з перших питань розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної війни в ХХ ст. почав системно досліджувати

Г. Д. Лассуел (1902-1978). Він активно залучав методи соціальної психології, психоаналізу, психіатрії для дослідження політичної поведінки та пропаганди, виокремлюючи роль масових комунікацій в процесі ведення інформаційних протистоянь між провідними країнами світу. Саме Лассуел першим провів аналіз здійснення пропаганди під час Першої світової війни. Свої розробки він узагальнив у роботі «Техніка пропаганди у світовій війні» (1927 р.), де вперше було виділено інформаційно-психологічну сферу війни, а пропаганду подано як особливий вид зброї, що впливає на моральний стан ворога [39, с. 35]. Серед основних цілей пропаганди автор визначає: збудження ненависті до ворога; підтримка дружніх відносин із союзниками; збереження добрих відносин із нейтральними країнами і, якщо можливо, намагання співпрацювати з ними; деморалізація супротивника [39, с.38].

3). диверсифікація – намагання змінити громадську думку – спроби вплинути на настрої суспільства і викорінити усталені уявлення про державність та патріотизм.

Її формами є: дестабілізація обстановки в державі чи її окремих регіонах; активізація кампанії проти політичного курсу правлячої еліти держави та окремих її лідерів різними міжнародними установами; ініціювання антидемпінгових кампаній та іншого роду скандальних судових процесів, застосування міжнародних санкцій з інших причин [27, с. 39].

4). психологічний та психотропний тиск – спонукання до дій, вигідних країні, шляхом шантажу та залякувань;

До психологічного та психотропного тиску можна віднести шантаж, погрози переслідувань, репресій, вбивств та ін., доведення до об'єкта відомостей про реальні чи надумані загрози та небезпеки, здійснення терористичних актів та диверсій. У світовій практиці найбільшого поширення отримав телефонний тероризм, тобто дзвінки з небезпечною неправдивою інформацією про нібито замінування громадських місць, місцевого транспорту, державних банків, вокзалів і т.п. До основних технологій тиску відносять: шахрайство, блеф, політичні ігри і містифікації,

маніпулятивні дії, провокації, психологічні і таємні операції, політичні ігри і рекламні кампанії, дезінформація, чутки тощо.

5) поширення чуток – розповсюдження повідомлень, правдивість яких неможливо підтвердити.

Особливою технологією інформаційної війни. Г. Почепцов відзначає, що відсутність інформації моментально компенсується чутками. Він навіть вказує на вірогідність існування певного закону про можливості вакууму інформації: коли її не дають офіційні джерела, вона тут же з'являється в неофіційних каналах [44, с. 211-216].

б) ще одним із методів технологій ведення інформаційної війни є провокація – яка дозволяє спонукати противника здійснити невігідні для нього дії.

У цьому розділі поняття «інформаційна війна» в контексті соціальних комунікацій ми з'ясували, що методи мають колосальний вплив вже не на інформаційне, а на збройне протистояння на сході України, вони провокують загострення, порушення тиші, руйнацію української державності. Саме тому, поняття «інформаційної війни» у контексті соціальних комунікацій потребує пильної уваги з боку науковців. Адже в епоху інформаційного суспільства кожна людина має надлегкий доступ до будь-якої інформації. Це, з одного боку, позитивне явище, оскільки провокує подальший суспільний розвиток людства, з іншого боку, несе в собі небезпеку, адже, якщо подача інформації має пропагандистську мету, то це завжди призводить до конфлікту із застосуванням зброї – саме так, як це відбувається в зоні проведення АТО [49, с. 24].

Крім цього, поняття «інформаційної війни» сьогодні збагачується й іншою номінацією – «інформаційна агресія». Відтак, сучасні науковці під цим поняттям розуміють чимало різних значень. Саме тому як в науковій, так і в медійній сфері постає питання тотожності понять «інформаційна війна» та «інформаційна агресія» [51, с. 22].

У плані розвитку теорії та методології ведення інформаційних війн в середині ХХ ст. важливе значення мали наукові розробки канадського соціолога Г.М.Мак-Люена, який досліджував роль і значення медіа в сучасному світі та історичній ретроспектив. В контексті останнього він класифікував історію розвитку людства в залежності від типів медіа, якими воно володіло у певний час. Зокрема він визначає дописемний період, писемну культуру та сучасний період. Основними ознаками сучасності він вважає такі категорії, як «електронне суспільство» та «глобальне село». Останнє він розуміє як сучасний світ, який завдяки цифровим технологіям знаходиться в єдиному інформаційному полі. Також він впровадив класифікацію медіа за функціями та можливостями на «гарячі» (інформативні) та «холодні» (емоційні) [40, с.138].

Розробки Мак Люена, що з'явилися в середині ХХ ст., великою мірою вплинули на розуміння ролі та значення цифрових медіа в контексті інформаційних конфліктів.

Також особливої уваги заслуговують розробки З. Бжезінського «Велика шахівниця», що вийшла в 1997 році [25]. Аналізуючи сучасний світ, зокрема щодо ролі та місця на світовій геополітичній мапі України він зазначив: «Україна – новий і важливий простір на євразійській шахівниці, вона є важливим геополітичним центром, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію. Без України Росія втратить статус євразійської імперії. Без України Росія ще може поборотися за імперський статус, втім тоді вона буде азійською імперською державою» [25, с. 346].

1.3. Українське законодавство в галузі захисту інформації

Під нормативно-правовим регулюванням інформаційної безпеки України розуміється форма владного правового впливу на суспільні інформаційні відносини, що здійснюється державою з метою їх упорядкування, закріплення і забезпечення [2, с. 118].

На сьогодні одним із важливих напрямів стратегії адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки України є аналіз та удосконалення нормативно-правового регулювання в цій сфері. Так, нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки у сфері прав та свобод здійснюється Конституцією України і такими базовими законами України: «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про поштовий зв'язок» та ін. Вказані нормативно-правові акти регулюють питання забезпечення інформаційної безпеки, питання захисту інформації, охорони державної таємниці, забезпечення захисту конфіденційної інформації, інформаційних ресурсів, спрямовані на реалізацію положень Доктрини безпеки особистості, держави і суспільства та ін.

Законодавство, що прямо регулює питання інформаційної безпеки:

Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України». Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України спрямовує свою діяльність на забезпечення національної безпеки України від зовнішніх і внутрішніх загроз та є складовою сектору безпеки і оборони України, визначає правові основи організації та діяльності Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації в Україні [14]. В Законі встановлюються правила, принципи підготовки повідомлення, зберігання передання інформації, системи доступу до певних типів інформації та умови зберігання пов'язаною з цим державної таємниці.

Закон України «Про державну таємницю». Цей Закон регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України [11].

Закон України про доступ до публічної інформації. Цей нормативно-правовий акт визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес.

Метою цього Закону є забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації [13].

Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Цей Закон регулює відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах [12].

Закон України «Про захист персональних даних». Зазначений Закон регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних.

Цей Закон поширюється на діяльність з обробки персональних даних, яка здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів, а також на обробку персональних даних, що містяться у картотеці чи призначені до внесення до картотеки, із застосуванням неавтоматизованих засобів [9].

Закон України «Про інформацію». Цей Закон регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації [2].

Закон України «Про Національну систему конфіденційного зв'язку». Цей Закон регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, функціонуванням, розвитком та використанням Національної системи конфіденційного зв'язку. Дія цього Закону поширюється на відносини між суб'єктами Національної системи

конфіденційного зв'язку, що виникають у зв'язку з її створенням, функціонуванням, розвитком та використанням [18].

Закон України «Про основи національної безпеки України». Цей Закон відповідно до пункту 17 частини першої статті 92 Конституції України визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності [19].

Закон України «Про телекомунікації». Закон встановлює правову основу діяльності в сфері телекомунікацій. Визначає повноваження держави щодо управління та регулювання зазначеної діяльності, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у даній діяльності або користуються телекомунікаційними послугами [7].

Закон України «Про підтвердження відповідності». В Законі визначаються правові та організаційні засади підтвердження відповідності продукції, систем якості, систем управління якістю, систем екологічного управління, персоналу та спрямований на забезпечення єдиної державної технічної політики у сфері підтвердження відповідності [20].

Закон України «Про радіочастотний ресурс України». Цей Закон встановлює правову основу користування радіочастотним ресурсом України, визначає повноваження держави щодо умов користування радіочастотним ресурсом України, права, обов'язки і відповідальність органів державної влади, що здійснюють управління і регулювання в цій сфері, та фізичних і юридичних осіб, які користуються та/або мають намір користуватися радіочастотним ресурсом України [21].

Закон України «Про телекомунікації». Цей Закон встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій.

Закон визначає повноваження держави щодо управління та регулювання зазначеної діяльності, а також права, обов'язки та засади відповідальності

фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у даній діяльності або користуються телекомунікаційними послугами[7].

Закони, які регулюють опосередковано питання інформаційної безпеки.

Конституція України. В ст. 10, 17, 31, 32, 34, 40, 50 регулюються загальні положення щодо свободи слова та висловлення думки, можливості отримання та розповсюдження інформації, міжособистого та міжгрупового спілкування та ін. [1].

Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Цей Закон створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, встановлює державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України, Закону України "Про інформацію" та інших актів чинного законодавства і визнаних Україною міжнародно-правових документів [3].

Закон України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України». Нормативно-правовий акт, що регулює питання створення та діяльності суспільних засобів масової інформації – телебачення та радіомовлення. Зазначені ЗМІ мають статус незалежних структур, діяльність яких контролюється Громадською радою, до її складу залучаються відомі та незалежні громадські діячі та профільні фахівці [22].

Закон України «Про телебачення та радіомовлення». Цей Закон відповідно до Конституції України та Закону України "Про інформацію" регулює відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань [4].

Закон України «Про інформаційні агентства». Цей Закон відповідно до Конституції України, інших законів України та міжнародно-правових документів закріплює правові основи діяльності в Україні інформаційних агентств та їх міжнародного співробітництва [5].

Закон України «Про науково-технічну інформацію». Зазначений закон визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни. Метою Закону є створення в Україні правової бази для одержання та використання науково-технічної інформації [23].

Законом регулюються правові і економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначаються правові форми міжнародного співробітництва в цій галузі.

Дія Закону поширюється на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, а також громадян, які мають право на одержання, використання та поширення науково-технічної інформації. Дія Закону не поширюється на інформацію, що містить державну та іншу охоронювану законом таємницю [23].

Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації». В цьому законі відповідно до Конституції України визначається порядок всебічного і об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування, є складовою частиною законодавства України про інформацію [8].

Закон України «Про видавничу справу». Цей Закон визначає загальні засади видавничої справи, регулює порядок організації та провадження видавничої діяльності, розповсюдження видавничої продукції, умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи.

Відповідно до Конституції України цей Закон покликаний сприяти національно-культурному розвитку українського народу, громадян України всіх національностей, утвердженню їх духовності та моралі, доступу членів суспільства до загальнолюдських цінностей, захисту прав та інтересів авторів, видавців, виготовлювачів, розповсюджувачів і споживачів видавничої продукції [10].

Закон України «Про рекламу» визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами [6].

Закони України «Про Національну програму інформатизації» та «Про Концепцію Національної програми інформатизації» визначають загальні засади формування, виконання та корегування Національної програми інформатизації. Остання в свою чергу передбачає створення в Україні сучасного інформаційного суспільства, заснованого на організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесах, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, створених на основі застосування сучасної обчислюваної та комунікаційної технік [24].

Інформаційна безпека та її складові розглядаються крізь призму функціонального підходу в якості об'єкта управління. Існуючі концепції щодо видів безпек, в тому числі в інформаційній сфері, отримали певне нормативно-правове закріплення у межах парадигми «безпека є захистом від загроз». Ця парадигма знайшла відображення у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, схваленої Верховною Радою України у січні 1997 р., та у Законі України «Про основи національної безпеки України», прийнятому у липні 2003 р. [19].

ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ

Явище інформаційної війни як інформаційно-комунікативна технологія формувалося упродовж усього періоду існування людства. В епоху Античності інформаційний процес здійснювався за допомогою наукового пізнання, дослідження зовнішнього середовища, з'явилась писемність, мистецтво, архітектура. Головними носіями цього періоду були кістки, та шкіра тварин, посуд, каміння, виникає папірус. Згодом все відокремлюється в окремий напрям діяльності. Створенням, накопиченням та поширенням інформації займалися чітко визначені соціальні групи. Саме жерці та вчені були в переважній більшості виробниками інформації. Саме вони впливали та маніпулювати суспільною свідомістю у відповідності до ідеологічних переконань.

В добу Середньовіччя та Відродження почали з'являтися документи, книги, твори мистецтва, де застосовувався друкований текст. Матеріал на якому фіксувалася інформація – пергамент, папір, тканина, глина, камінь, метал. Накопиченням та поширенням інформації займаються представники церкви та окремих соціальних груп.

Значні обсяги інформації накопичуються в університетах, державних адміністративних структурах, наукових та мистецьких центрах, а також торговельно-економічних структурах (цехи, гільдії, торгові союзи та ін.).

У XVII-XIX ст. основними прикладами інформаційних війн цього періоду можна вважати типові, в сучасному розумінні, інформаційно-психологічні операції (залякування, дезінформація, психологічний тиск та ін.). Останні супроводжували військові конфлікти, політичні та економічні процеси. Створенням, накопиченням та поширенням інформації займаються чітко визначені фахівці.

Елементами інформаційних атак пронизана вся світова історія. Проте системності ця технологія отримала у постіндустріальний період у результаті науково-технічної революції та накопиченого історичного досвіду.

Мета інформаційної війни послабити моральні та матеріальні сили супротивники та посилити власні. Вона не призводить до кровопролиття чи вбивства, руйнувань, при її введені немає жертв. Вона знищує не населення, а державний механізм.

Основне завдання інформаційних війн полягає у маніпулюванні свідомістю людей. На першому етапі визначають цілі війни, потім розробляють стратегію ведення війни, яка повинна враховувати чотири комунікаційних компонентів (підготовка повідомлення; визначення каналів; вибір комунікатора; визначення аудиторії, на яку орієнтовані повідомлення). На третьому етапі розробляється план тактичних заходів.

В інформаційній війні психологічний вплив здійснюють різними засобами, у першу чергу це інформаційні засоби. Психологічний вплив може здійснюватися військовими засобами, різними економічними, політичними санкціями, психологічний тиск може здійснюватися політичними засобами.

Головним об'єктом впливу і захисту є інформаційно-технічні системи. До видів інформаційного протистояння відносяться інформаційна війна в Інтернеті, психологічні операції, дезінформація, руйнування (фізичне знищення або блокування електронних систем, важливих для противника), заходи безпеки (посилення охорони своїх ресурсів з метою збереження планів і намірів).

Інформаційна безпека та її складові розглядаються крізь призму функціонального підходу в якості об'єкта управління. Існуючі концепції щодо видів безпеки, в тому числі в інформаційній сфері, отримали певне нормативно-правове закріплення у межах парадигми «безпека є захистом від загроз». Ця парадигма знайшла відображення у Концепції (основи державної політики) національної безпеки України, схваленої Верховною Радою України. На сьогодні одним із важливих напрямів стратегії адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки України є аналіз та удосконалення нормативно-правового регулювання в цій сфері.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН В УКРАЇНІ

2. 1. Прояви агресивних інформаційних технологій в історії України.

У сучасному суспільстві ми все частіше зустрічаємо поняття «інформаційна війна». Цей термін активно використовується політиками, політологами, економістами у сучасному світі. Проте, зразків інформаційного впливу можна знайти чимало у первісному суспільстві. На теренах сучасної України прикладами народження та розвитку первісних інформаційно-комунікаційних технологій слід вважати знахідки зразків образотворчого мистецтва на стоянці Межиріччі, наскельних малюнків та графіті Кам'яної Могили, а також система знаків та символів на кераміці трипільської культури [48, с.123].

Інформаційні війни як явище існували в історії України у тій чи іншій мірі з давніх часів. Здійснення інформаційних впливів з використанням інформаційної зброї (приховування інформації; подача її частково, у певному ракурсі; перебільшення наслідків) було зафіксовано літописцями на теренах України ще за Київської Русі. Войовничий князь Святослав задалегідь повідомляв противника про свій похід, проте залишалися таємницею напрям та сили, котрі планувалося задіяти. Це давало можливість навести паніку у стані військ та швидко розгромити противника [2, с. 18].

Доволі значний досвід у практику ведення інформаційних війн внесла Київська Русь. Зокрема ми знаємо багато історичних фактів, коли київські князі перемагали своїх ворогів не силою зброї, а шляхом дезінформації, психологічного тиску, підкупу, переговорів. Особливо активно велися такі війни у протистояннях із князями Візантії, ісламськими державами, кочовими племенами давніх тюрків та ін.

Деякі засоби та прийоми ведення інформаційної війни застосовували князі Київської Русі.

Серед відомих київських князів практикували такі технології під час військових походів та при вирішенні внутрішньополітичних проблем – Святослав, Ольга, Володимир Великий, Ярослав Мудрий та Володимир Мономах.

Кожен період втрати української держави супроводжувався ідеологічним тиском і суспільним приниженням. В умовах панування іноземних держав таких як Литва та Річ Посполита у XIV – XVI інформаційний тиск на українську спільноту здійснювали шляхом релігійної пропаганди через сформовану мережу католицьких установ, систему державного апарату та освітні заклади, які перебували під впливом Речі Посполитої та католицької церкви. Так, прийняття Люблінської унії мало для українців фатальні наслідки. Якщо до 1569 р. становище українських і білоруських земель у складі Литви було стерпним, то тепер ситуація докорінно змінилася: розпочався повсюдний наступ польсько-литовської адміністрації на права українського населення [48, с. 134].

Різко посилювався національний, релігійний і культурний гніт. Як свідчила доля Галичини, із переходом українських земель від Литви до Польщі було поставлено під сумнів саме існування українців як окремої етнічної спільноти. Історик Н. Полонська-Василенко з цього приводу зазначала: «З половини XVI ст. становище змінюється. Окремі епізодичні випадки заміняє вже систематично підкреслюване презирство до українського народу, для якого вживається термін «хлопи», а з того хлопська мова, хлопська віра... Цю «хлопську» віру... поляки звать «єретицькою», «схизматицькою» і в поняттях українця православна віра ідентифікується з українською народністю» [33, с. 145]. Захоплюючи українські землі й посилюючи кріпосницький гніт, поляки намагалися також змусити український народ зректися рідної мови, культури та церкви, ставили за мету повністю його денаціоналізувати. Така політика мала забезпечити завойовникам

безперешкодний доступ до економічних багатств України, підпорядкувати їм політичне та культурне життя українців.

Особливу увагу в своїх колонізаторських планах поляки приділяли українській знаті, намагаючись переманити її на свій бік. Тим самим вони позбавляли українське суспільство його еліти, функції якої полягали у здійсненні політичного керівництва, сприянні розвитку культури та освіти, підтримці православної церкви, формуванні й збереженні національної самобутності [48, с.135].

Інформаційно-ідеологічна війна Речі Посполитої без зброї і фізичного насилля призвела до соціальної деформації українського суспільства, зупинки якісного розвитку земель в економічному і культурному плані, зубожіння. В умовах відсутності надій на відновлення власної державності вели до винародовлення відомих і заможних українських родів. На національних позиціях залишилися переважно дрібні роди, без засобів і значення. Православні вже не могли займати державні посади. Правителі грубо втручалися в церковні справи, свавільно призначаючи митрополита, єпископів, інших ієрархів. Світська влада повністю контролювала духовенство.

До цього додавалася діяльність ордену єзуїтів. Головною метою ордену стало проповідання ідей християнства, поширення впливу католицької церкви і зміцнення влади Папи Римського. Деякі принципи діяльності єзуїтів, якими вони користувалися для досягнення своєї мети, дали підстави приписати їм девіз «Мета виправдовує засоби». Зосередивши у своїх лавах відданих, добре освічених і розумних членів та заснувавши по всій Речі Посполитій цілу мережу прекрасних колегій, єзуїти не лише виховували поляків у дусі войовничого католицизму, а й привертали до себе обдаровану протестантську й православну молодь.

На противагу інформаційному тиску поляків, українці створили осередки, де формувалася комунікаційна протидія чорній пропаганді. Найбільш яскравим проявом і водночас організаційним осередком

загальнонародного руху проти польсько-католицької експансії стали братства – релігійні та культурно-просвітницькі організації, які виникли при церковних парафіях в Україні в XV–XVII ст. Братства сприяли пробудженню в усього суспільства зацікавлення до громадської діяльності, зміцнювали моральність і національний дух, православну віру, поширювали культуру й освіти [32, с. 23].

Іншою важливою сферою інформаційної діяльності Львівського братства, як і деяких інших братств, було книгодрукування. Коли до Львова приїхав Іван Федоров – друкар, братство допомогло йому заснувати друкарню. У 1574 р. з'являється його перша книжка «Апостол». На початку 1580-х років, коли кредитори стали погрожувати Федорову, що відберуть у нього друкарню, її викупило Львівське братство, перетворивши місто на центр православного книгодрукування.

Наступним кроком у поширенні інформаційної війни став період після проголошення Берестейської унії. Проти унії протестувала значна частина православної шляхти, деякі магнати, частина духовенства (зокрема, Києво-Печерський архімандрит Нікіфор Тур, його наступник Єлісей Плетинецький та інші). Було видано ряд полемічних творів проти греко-католицизму. Особливе місце серед них займали твори славетного українського письменника Івна Вишенського [8, с.12].

Боротьба українського народу за незалежність, що тривала упродовж 1648–1676 рр. мала численні прояви інформаційно-тактичних заходів. Так, підготувавши основну військову базу на Запоріжжі, новообраний гетьман Б. Хмельницький розпочав роботу у залученні до майбутнього виступу реєстрових козаків та широких мас народу. Кобзарі та досвідчені козаки з гетьманськими універсалами, що закликали готувати зброю й підніматися на боротьбу, розійшлися по всій Україні. Незабаром вона завирувала. Упродовж національно визвольної революції ідеологічний тиск поляків мав значно нижчі результати, ніж наслідки інформаційних заходів козаків.

Черговий період втрати української державності призвів до нових, значно агресивніших проявів інформаційних атак на українців як національну спільноту. Зокрема, російський імперський уряд переслідуючи цілі тотожні, що і поляки у свій час, вдалися до безапеляційних заходів. Так, наукова, просвітницька, культурницька діяльність української інтелігенції непокоїла царських чиновників. У 1863 році був затверджений Валуєвський циркуляр, а пізніше, у відповідь на доноси платних і безплатних агентів поліції в 1875 р. було створено спеціальну антиукраїнську комісію. Вона працювала недовго і дійшла висновку, «що допустити окрему літературу на протонародному українському говорі, це те саме, що покласти тривку підвалину для переконання в можливості відділення, хоч би й у далекій будучності, України від Росії»[33, с. 289].

Результатом діяльності названої комісії став ганебний Емський указ, який підписав 18 травня 1876 р. Олександр II. Він забороняв ввозити на територію Російської імперії з-за кордону українські книги, українською мовою видавати оригінальні твори і робити переклади з іноземних мов, тексти для нот, театральні вистави і публічні читання. Місцевій адміністрації наказувалося посилити нагляд, щоб у початкових школах не велося викладання українською мовою, та щоб з бібліотек були вилучені українські книги українською мовою. Навіть з російськомовних текстів цензори нещадно викреслювали слово «Україна», замінюючи його принизливим – «Малоросія».

2.2. Інформаційні війни радянської доби

Першим прикладом найбільш успішного застосування технологій інформаційної війни в ХХ ст. стало виведення з числа активних учасників Першої світової війни Росії та розвал Російської імперії [39, с. 35]. Так, уряд Кайзера Вільгельма почав стимулювати революційні рухи в Росії та,

зокрема, допоміг здійснити заколот і прийти до влади Леніну та очолюваній ним партії більшовиків [39, с. 36].

У результаті цієї спецоперації Росія вийшла з війни і почала боротьбу з своїми колишніми союзниками. Згодом Радянська Росія перетворившись на СРСР з перших днів свого існування активно застосовувала інформаційно-комунікаційні технології ведення внутрішніх та зовнішніх війн.

Після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. Україна на тривалий час втратила свою національну державність, знову потрапивши в задушливі обійми Росії, на цей раз «червоної». Почався період терору, голодоморів, насильницької денационалізації. Встановлення влади на українських землях виявилось для більшовиків нелегкою справою. Перші їхні два походи на Україну були невдалими: 1-й радянський уряд проіснував тут з кінця 1917 по квітень 1918 р., а 2-й – з кінця 1918 по вересень 1919 р.

Прагнення більшовицької Росії будь-що завоювати Україну пояснювалося тим, що, як уже зазначав Л.Троцький: «Без України немає Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря – Росія існувати не може...». Саме у цей період виявилася придатною для поставленої мети інформаційна війна як основа для встановлення радянського режиму. Основними засобами стали міжособисте спілкування налагоджене армією агітаторів та засоби масової інформації.

Цікавою з приводу впровадження інформаційної війни проти українського народу стала інструкція Л.Троцького політпрцівникам, які їдуть в Україну для підривної роботи: «Товариші, – зазначав він. – Те, про що ми тут – в Росії – говоримо абсолютно відверто, в Україні можна шепотіти лише на вушко, а ще краще й зовсім не говорити. Вміння мовчати є теж одна з фігур красномовства. Ви, товариші, їдете в Україну. Пам'ятайте ж, що немає більш важкої роботи, ніж агітаторська – та ще й в Україні. Вже втретє ми відряджаємо туди сильні кадри і кожного разу все з новою тактикою і новими засобами.

Першим кадрам у 1917 році було дуже легко. Від них вимагалось

підірвати довіру українських селян до Центральної Ради і Генерального Секретаріату. На той час український народ не міг бачити своє політичне життя окремо від Росії, тому лише сама згадка агітатора про те, що українці відривають Україну від росіян, з якими поруч лежали в окопах, їли з одного казана, розв'язувало питання на нашу користь, а натяк на те, що Центральна Рада буржуазна, а Генеральний Секретаріат складають тільки самі генерали, доконечно відбивав в українського селянства будь-яке бажання підтримувати свій уряд [33, с. 189].

...Готуючись нині до третього походу на Україну, Рада Народних Комісарів, маючи перед собою приклад минулих літ, відряджає в авангарді вас, товариші агітатори. Рада Народних Комісарів вельми сподівається, що і ви «не зганьбите землі російської».

Аби полегшити вам роботу, вважаю за свій товариський обов'язок дати вам деякі вказівки.

...Дух вільнолюбства... давав українцям нелюдську силу впродовж багатьох років воювати проти своїх пригноблювачів – поляків, росіян, татар і турків, і щоразу здобувати над ними блискучі перемоги. Тільки безмежна довірливість і поступливість, а також відсутність усвідомлення того, що всі члени держави мають об'єднуватися не лише на час війни – щоразу знищували всі завоювання українців. Через те вони рано втратили свою «самостійність» і живуть чи під Литвою, чи під Польщею, чи під Австрією й Росією, будучи вельми цінною складовою цих держав. Ці побутові особливості в характері українців потрібно пам'ятати кожному агітаторові, тоді його успіх буде забезпечено. Пам'ятаєте також, що так чи інакше, а нам потрібно повернути Україну Росії. Без України немає Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря – Росія існувати не може: вона задихнеться, а з нею й радянська влада, й ми з вами. Йдіть же на роботу, важку, відповідальну роботу. Конкретно ваше завдання полягає ось у чому:

1. Не нав'язуйте українському селянству комуни доти, доки наша влада там не зміцніє.

2. Обережно закладати її в колишніх маєтках під назвою артилей чи товариств.

3. Стверджувати, що в Росії немає комуни.

4. На противагу самостійникові Петлюрі й іншим казати, що Росія теж визнає самостійність України, але з радянською владою, а Петлюра продає Україну буржуазним державам.

5. Оскільки нам потрібно обеззброїти всіх повстанців, аби вони знову не стали проти нас, а це обеззброєння викличе незадоволення серед селянства – то потрібно переконувати, що серед повстанців більшість денікінців, буржуїв і куркулів.

6. Найважче з Петлюрою, оскільки українське селянство тільки на нього й сподівається. Потрібно бути обережними. Тільки дурень або провокатор, не розбираючись, повсюдно твердитиме, що ми воюємо з Петлюрою. Інколи, поки Денікіна зовсім не розбито, вигідно поширювати чутки, що радянська влада в союзі з Петлюрою.

7. Якщо будуть пограбування в Червоній армії, потрібно твердити, що це зроблено повстанцями-петлюрівцями, які влилися в Червону армію. Радянська влада поступово розстріляє всіх петлюрівців, махновців і повстанців, тому що вони шкідливий елемент, і це буде доказом не тільки суворой революційної дисципліни, а й суворую карою за пограбування.

8. Оскільки представництво Росії змушене вивозити хліб з України, то на нас, товариші, покладено пояснювати селянам, що хліб візьмуть тільки з куркулів не для Росії, а для бідних українських селян, для робітників і Червоної армії, що вигнала Денікіна з України.

9. Докладайте всіх зусиль, аби в ради й виконкоми увійшла більшість комуністів і співчуваючих.

10. Треба вжити всіх заходів, аби на Всеукраїнський з'їзд рад не потрапили такі представники від волостей, що можуть на з'їзді перейти на бік наших ворогів, і таким чином вибрати уряд України не з комуністів-більшовиків [33, с. 189].

Їдьте ж нині на роботу в Україну. Пам'ятаєте, що вам тут говорилося. Не забудьте цих десяти моїх заповідей – багато в чому вони вам допоможуть. Окрім того знайте, що на те, аби досягти мети, згодяться всі засоби. Жодної хвилини не забувайте, що Україна повинна бути нашою, і нашою вона буде тільки тоді, коли буде радянською, а Петлюру стерто з пам'яті народу. Бажаю вам повного успіху і щасливої дороги» [33, с. 190].

В той же час в СРСР вже велися внутрішні інформаційні війни проти політичних опозицій (Бухарін, Зинов'єв, Троцький, Каменєв), соціальних верств населення (заможні селяни, інтелігенція, духовенство), національних об'єднань. У цьому контексті застосовувалися агітація, дискредитація, маніпулювання, залякування, впровадження певних психологічних установок. Жертвами цієї війни стали мільйони невинних громадян, її наслідками - створення великого державного концтабору, який охопив 1/6 світу [39, с. 37].

Більшовики шляхом пропаганди, агітації, перекручування фактів у ЗМІ зуміли підірвати свободолюби вість українців, проте змінити культурні традиції не вдавалося, тому інформаційна війна тепер вже внутрішня продовжувала нарощувати засоби та стратегію впровадження.

Наступні роки продемонстрували, що інформаційні заходи створюють значно більший ефект, ніж протидія зброєю. Так, радянський період перетворився в час для удосконалення технології війни як у середині країни, так і за її межами.

За період 1939-1941 років відбулося безпрецедентне посилення націоналістичної пропаганди в пресі, що вказує на те, що питання національної ідентичності та підпорядкованість народів, завойованих протягом цього періоду, належали до головних у порядку денному творців радянської політики 30-их.

Як зазначив Дж. Т. Гросс, у ті непевні часи друковане заохочення в пресі до нападів на окремі небажані соціальні групи підкорених країн було рівнозначним наданню дозволу на відстріл цього сегмента населення. У

такий спосіб українців і білорусів нацьковували на поляків у Західній Україні і Західній Білорусії [45, с. 19]..

Після приєднання до СРСР Північної Буковини та Бессарабії було розгорнуто кампанію розпалювання ненависті до румунів, які жили на цій території; розпочалася також атака на «українських націоналістів». Після нападу на Радянський Союз нацистів свою частку осуду та паплюження одержали німецька культура й німці. Єдиною національною групою, якої ніколи не очорнювали, були росіяни, тоді як найбільш тривалою була кампанія проти поляків. Ці кампанії у пресі дають численні свідчення про застосування росіянами в той час колоніальної стратегії. Польщу було показано як країну нерозумних і жорстоких людей, які змогли якось вижити між двома високоцивілізованими народами, — німецьким і російським.

Преса заохочувала ненависть до «панської Польщі», «польських панів», «панів», чи просто «поляків», незважаючи на той факт, що уряд Другої Речі Посполитої скасував усі титули для знаті. Преса пропонувала також свою інтерпретацію чуток про депортації до Сибіру та Середньої Азії. Провінційні російські газети отримували з цих основоположних публікацій сигнали про те, як потрібно формулювати та описувати події.

Підписання 23 серпня 1939 р. Пакту про ненапад між нацистською Німеччиною і радянською Росією поклало край усілякій подальшій критиці нацистської Німеччини. Слово «фашист» зникло, і буквально протягом одного дня преса зайняла пронацистську позицію стосовно Європи. Було розгорнуто антипольську, антифінську та антирумунську пропагандистську кампанію.

Літературні кола СРСР були так само, як і преса, втягнені у виправдання радянських імперських планів щодо Польщі. Така лавина антипольських статей у вересні – листопаді 1939 р. свідчить про організовану державою пропагандистську кампанію з поширення антипольських настроїв, метою якої було заручитись підтримкою підпорядкованих народів у період приєднання до Радянського Союзу нових територій. Вона вказує також на те,

що колоніальні прагнення радянської Росії хоча й були продовженням давнього російського бажання приєднати землі, котрі лежать на захід від етнічно російських територій, та внаслідок поєднання з комуністичною ідеологією призвели до розпалювання міжетнічної ворожнечі у значно більших масштабах, ніж це було за часів царської імперії.

Отже, протягом 1939-1941 років націоналістична пропаганда відіграла в політиці Радянського Союзу дуже істотну роль. Радянські керманічі зверталися до почуттів національної ворожнечі столітньої давності і таким чином закріплювали її.

На думку С. Смольц, «ідеологічні протистояння та інформаційні зіткнення сформували історичне обличчя другої половини ХХ ст.» [1, 72].

В інформаційних атаках відбувалися закриті та відкриті конфлікти, в яких і брала участь СРСР. Серед них війна з Польщею (1920 р.), Фінляндією (1939-1940 рр.) гітлерівською Німеччиною (1941-1945 рр.), участь у Корейському конфлікті (1950-1953 рр.), війні у В'єтнамі (1973-1975) Афганської війни (1979-1989 рр.), багатьох збройних конфліктах у Африці та Латинській Америці.

Яскравим прикладом інформаційної політики після війни є політика більшовиків, які за допомогою різних друкованих видань, пропагували та насаджували свою ідеологію серед населення і це деяким чином посприяло на формування суспільної думки.

З початком боротьби Української повстанської армії Радянський Союз отримав новий об'єкт для інформаційної агресії – бандерівців. Повстанський рух на західноукраїнських землях набрав таких масштабів, що звичні методи придушення вже не діяли, отже, потрібна була гібридна війна. Разом із застосуванням армії на території Західної України розпочалося впровадження різноманітних методів терору: організація мережі секретних співробітників (сексотів) для проникнення в середовище підпільників та виявлення тих, хто допомагає повстанцям, депортації та розстріли населення, яке підтримувало повстанців [33, с. 189]. Відбувалося заслання спецзагонів,

перевдягнутих у форму УПА, які чинили звірства над місцевим населенням та різні провокації для дискредитації руху, кампанія очорнення повстанського руху [33, с. 193].

Інформаційна війна проти УПА складалася із двох оперативних кампаній – перша була розрахована на радянський загаль, на усе населення СРСР, особливо на українців, що жили за межами західноукраїнських земель. У ній застосовувалися різного роду пропагандистські гасла, базовані на обвинуваченнях повстанців у фашизмі, у тому, що вони стріляли в спину, та в інших звірствах [33, с. 198]. Ця частина інформаційної агресії проти УПА мала беззаперечний успіх для прокомуністичної верхівки СРСР. Ідеологеми, що застосовувалися проти УПА, були перенесені на всіх жителів Західної України, створювалися такі штампи, як «бандерівці», «фашисти», «уніати», «вуйки», «підляшки» тощо. Поступово ознаками цієї інформаційної війни став релігійний та етнічний расизм [56, с. 67].

Отже, ці методи стали частиною інформаційної війни – кампанією очорнення повстанців, засилання спецзагонів під виглядом УПА, які супроводжувалися провокаціями, дезінформацією та пропагандою. З відстані часу можемо стверджувати, що зазначені методи стали настільки «дієвими», що легко перейшли і в ХХІ ст., зокрема в 2014 р. Значна частина пострадянського суспільства досі вважає західне населення України «бандерівцями», бандитами, канібалами, злочинцями, які представляють пряму загрозу світовому суспільству.

Після Другої світової війни посилилася ідеологічна обробка населення. Спочатку пропагандистські кампанії, які були методологічною базою інформаційної війни, мали загальносоюзний характер. Вони розроблялися згідно із вказівками ЦК ВКП(б), спускалися до республіканського керівництва, яке, у свою чергу, розробляло постанови й рішення, що їх мали чітко виконувати обласні партійні організації. Для недопущення плюралізму думок серед населення та впровадження власних ідеологем у 1940-х рр., коли з'явилися зарубіжні радіостанції, які вели трансляції не лише російською

мовою, а й мовами народів СРСР (Радіо «Свобода», Голос Америки, Німецька хвиля, Російська служба Бі-бі-сі та інші), непідвладні радянській цензурі, а також у зв'язку з тим, що в населення з'явилася велика кількість короткохвильових радіоприймачів, у СРСР стали застосовувати масове глушіння зарубіжних радіостанцій за допомогою потужного радіоелектронного обладнання («глушилок»). Радянська мережа радіоглушіння була найпотужнішою у світі [11, с.56].

Улітку 1946 р. відбувся пленум ЦК ВКП(б), який визначив генеральну лінію партії на післявоєнний період і ухвалив низку постанов, а також визначив курс на нову ідеологічну чистку, яка розгорнулася в другій половині 1946 р. після серпневого пленуму ЦК КП(б)У. Зокрема, сучасні дослідники вважають, що ця кампанія була складником чергової сталінської атаки на Україну [11, с. 79].

Партія та її місцеві органи негативно ставилися до громадян, які перебували на окупованій території, підозрювали кожного, хто перебував за межами СРСР, адже ці особи на деякий час вийшли з-під контролю радянської ідеологічної машини. О. Субтельний, зокрема, зазначає, що, незважаючи на моральний стимул, який надала більшовикам перемога у Другій світовій війні, Й. Сталін був переконаний, що війна завдала радянському суспільству серйозних ідеологічних втрат. Проте найбільше режим був занепокоєний тим, що близько 70 млн. радянських людей, котрі жили в зоні німецької окупації, працювали на примусових роботах і потрапили у полон, зазнали впливів західного способу життя [13, с. 428].

Історик І. Рибалка, сучасник тих подій, зазначає: «Особливо нас дивувала поведінка багатьох командирів і політпрацівників, які забули, що мільйони людей залишились в окупації через відступ Червоної армії (а значить, і їхній) і тепер стали вважати цих людей другорядними, нечистими, якимись дезертиро-оточено- пристосуванцями» [64, с. 91].

Відповідно до нового повороту в генеральній лінії партії в УРСР не було жодного журналу, культурно-освітньої чи наукової установи, що не зазнали

післявоєнної ідеологічної чистки [62, с. 71]. Владні структури ніколи не приховували того факту, що займаються селекцією нового типу населення, прагнуть витворити єдиний «радянський» народ.

Отже, суспільство, яке пройшло через всі жахи Другої світової війни, вже не було таким заляканим, як раніше. Тому Й. Сталін розгорнув нову хвилю терору. Не відмовляючись від довоєнних методів фізичного знищення, режим зробив акцент на більш витонченому терорі – інформаційно-психологічному. Будь-який вияв опору, непокори, непослуху жорстоко викорінювався. У державі знешкоджували всіх, хто потенційно не вписувався в створену систему, мав протилежні погляди чи навіть смаки і звички. Деспотична й бюрократична держава шляхом залякування панувала не тільки над тілом, а й над душею народу [12, 723].

Психологічний стан жаху та відчаю серед населення зумовлювався насамперед безпосереднім враженням від масових репресій. Радянська пропагандистська машина маніпулювала суспільною свідомістю, в одних випадках створювала інформаційний вакуум, а в інших, удаючись до організації показових судових процесів, перетворювала їх на своєрідні політичні вистави, спрямовані на нагнітання психологічної істерії.

Навіть після смерті Й. Сталіна страх залишався невід'ємним складником морально-психологічного стану населення. Відомий історик І. Рибалка, згадуючи ті часи, зазначав: «Залишався страх, який просяк все єство кожного навіть перед мертвим Сталіним, за одним словом або помахом руки якого в один момент піднімалися зі своїх рідних місць і під проводом НКВС-КДБ переміщалися в невідомі місця, зникали тисячі, сотні тисяч його співвітчизників, цілі народи... Канули у вічність мільйони селян, інтелігентів, партійців, військових...» [14, с. 118].

Радянська пропаганда вже через кілька років після війни створила образ нового ворога (на протигагу переможеної Німеччині) – США – як уособлення імперіалізму, що тепер став головним ворогом комунізму. Наприкінці 1948 р. було викрито ще один шкідливий ухил –

«космополітизм», який був одним із проявів «низькопоклонства перед Заходом».

Фактично за весь час СРСР мала змогу набратися досвіду щодо введення стратегій інформаційних війн. Найбільшим потужним суперником для СРСР була США. Після Першої та Другої світової війни, оволодівши ядерною зброєю США та СРСР завоювавши світ, впорядкували його під свій вплив. Це протистояння отримало назву «Холодна війна» (1946-1991 рр.).

Захищаючи власні військові, політичні та економічні інтереси, США протягом ХХ ст. брала участь в усіх значних регіональних конфліктах у Латинській Америці, на Близькому Сході, в Європі, Південній та Східній Азії, Африці. В переважній більшості випадків головним опонентом був СРСР. Жорстке протистояння двох геополітичних гігантів не одноразово ставило світ на край реальної гарячої війни.

Найбільш успішною інформаційною кампанією для США стало фінальне протистояння «Холодної війни», яке прискорило процеси, що призвели до розвалу СРСР. Головною діючою особою цього протистояння став 40-й американський президент Рональд Рейган (1981-1989 рр.). Останній оголосив ще в 1979 р. хрестовий похід проти «Імперії Зла» і розпочав безкомпромісну економічну та інформаційно-психологічну війну з СРСР та його союзниками. Головними складовими частинами боротьби Рейгана стала економічна складова – зниження світових цін на нафту, продаж якої був на той час чи не найголовнішою статтею прибутку СРСР, та низка економічних санкцій. Разом з тим було активізовано гонку озброєння, яка суттєво спустошила економічний потенціал Радянського Союзу[25, с.214].

Активно використовувалася й ідеологічна складова. В 1983 році Рейган оголосив запуск програми «Стратегічна оборонна ініціатива», сутність якої полягала в тому, що американські супутники за допомогою лазерних пристроїв мали можливість знищувати будь-які ядерні ракети, націлені на Америку та її союзників ще на старті. Навколо цього проекту було багато галасу, дезінформації, відвертих маніпуляцій. Долучився до цього навіть

Голівуд, де зняли блокбастер «Зоряні війни» (1970-80-ті рр.). Також багато інформації було навколо так званої кліматичної зброї. Загнавши шляхом економічного та інформаційно-психологічного тиску нового радянського лідера Михайла Горбачова в глухий кут, Америка змусила його розпочати перебудову та підписати низку мирних угод із Заходом, що дорівнювалося до капітуляції. Так було знищено пресловуту «Імперію Зла».

Невдовзі виникають конфлікти під час війни в Перській затоці (1990-1991 р.), війни на Балканах (1991-1999 рр.), що призвела до розпаду Югославії. Потім була війни в Іраку (2003 р.), де США без особливих складнощів вирішує їх.

Проте слід розрізняти внутрішні та зовнішні інформаційні війни. Внутрішні, як сформулював В.Карпенко – це війни проти свого народу. Головний засіб такої війни – інформаційний ресурс, тобто, використання державних та залежних засобів масової інформації. При цьому стратегічне завдання – ідеологічна обробка населення в інтересах влади та олігархічних кланів. Головна форма – сумно відомі в Україні «темники», тобто прихована цензура (найвідомішим прикладом може бути так званий «касетний скандал») [3, с. 291]. Зрештою, про значення самої інформації та інформаційної боротьби на державному та міждержавному рівні свідчать факти створення у багатьох країнах спеціальних служб: у США – Агенства національної безпеки (NSA), у Великобританії – Штаб-квартири урядового зв'язку (NGC), у ФРН – Німецької служби інформаційної безпеки (BSI) та Агенства національної безпеки Бундесверу, у Канаді – Управління безпеки зв'язку (ASC), у Росії – Федерального агенства урядового зв'язку та інформації при президентові РФ (ФАПСИ) [3, с. 298].

Зовнішню інформаційну війну СРСР проводила проти своїх політичних та економічних конкурентів, якими в різні часи були Німеччина, США, а також міжнародні торговельно-економічні (СОТ, ЄС) та військові (НАТО) союзи [39, с. 38].

На сучасному етапі в інформаційному полі України триває безперервна війна за збільшення впливу, контролю та управління ресурсами на даній території. Першою гучною перемогою в інформаційній війні над незалежною Україною було створення та поширення думки в суспільстві про неможливість утримання та обслуговування нашою державою ядерної зброї. Як наслідок – Україна добровільно позбавляється ядерного статусу, тим самим зменшуючи свій вплив на міжнародній арені. Наступні найбільш гучні інформаційні війни, що торкались безпосередньо інтересів України – так званий «кольчужний скандал» за часів Кучми, «касетний скандал», україно-російські газові війни, російсько-грузинська війна 2009 року та звинувачення України у продажу зброї одній із сторін. При цьому неможливо не помітити, що Україна зайняла оборонну позицію та протягом 20-ти років незалежності не спромоглася спрацювати на випередження чи, хоча б, зайняти активну позицію. Такі безперервні інформаційні атаки негативно впливають на формування внутрішньо- та зовнішньополітичного іміджу країни, а отже на розвиток довірливих партнерських відносин з іншими гравцями на міжнародному полі. Інформаційні війни мають ряд характерних особливостей – подекуди, важко визначити першоджерело інформації, тож незрозуміло, проти кого вести боротьбу. Тому у кожному конкретному випадку потрібно в першу чергу шукати зацікавлену сторону. Окрім цього, необхідно виробити з врахуванням національних інтересів загальнодержавну стратегію та тактику ведення боротьби в інформаційному полі та створити структуру, яка безпосередньо займатиметься збором та аналізом необхідної інформації задля «боротьби на випередження».

ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ

Історія України розкриває тривалий період досвіду застосування елементів інформаційної війни та ще більшого потерпання від випробовування на українському суспільстві інформаційно-мілітаристських технологій. Упродовж від найдавніших часів до завершення середньовіччя –

інформаційні елементи впливу були типовими і спрямовувалися на залякування або на формування соціальних груп з чіткими ідентифікаційними ознаками.

Розвиток явища по суті розпочався в індустріальному та активно тривав у постіндустріальному суспільстві. Цей період українські землі на 80% належали Російській імперії, надалі входили до складу СРСР.

Методи інформаційної війни стали частиною кампанії з очорнення всього, що було пов'язане з поняттями «українець», «Україна», «український». Задіяні були такі методи як провокації, дезінформація та пропаганда.

Суспільство, яке пройшло через всі жахи Другої світової війни, вже не було таким заляканим, як раніше. Не відмовляючись від довоєнних методів фізичного знищення, режим зробив акцент на більш витонченому терорі – інформаційно-психологічному. Будь-який вияв опору, непокори, непослуху жорстоко викорінювався. У державі знешкоджували всіх, хто потенційно не вписувався в створену систему, мав протилежні погляди чи навіть смаки і звички. Деспотична й бюрократична держава шляхом залякування панувала не тільки над тілом, а й над душею народу. Як і раніше інформаційну війну проти власних народів уряд спрямовував з метою винищення історичної пам'яті, створення єдиної маси – радянського народу.

З відстані часу можемо стверджувати, що зазначені методи стали настільки «дієвими», що легко перейшли і в ХХІ ст., зокрема в 2014 р. Значна частина пострадянського суспільства досі вважає західне населення України «бандерівцями», бандитами, канібалами, злочинцями, які представляють пряму загрозу світовому суспільству. За весь час СРСР мала змогу набратися досвіду щодо введення стратегій інформаційних війн, у яких активно використовувалася ідеологічна складова.

Проте, в історичному контексті на прикладі Російської імперії, Радянського Союзу, а тепер Російської Федерації слід розрізняти внутрішні та зовнішні інформаційні війни. Внутрішні, як сформулював В. Карпенко – це війни проти свого народу. Головний засіб такої війни – інформаційний

ресурс, тобто, використання державних та залежних засобів масової інформації. При цьому стратегічне завдання – ідеологічна обробка населення в інтересах влади та олігархічних кланів.

Зовнішня інформаційна війна спрямована на гіпотетичного, або реального ворога ким для СРСР були США та інші країни, союзи і блоки у період ХХ століття.

На сучасному етапі в інформаційному полі України триває безперервна війна за збільшення впливу, контролю та управління ресурсами на даній території. Найбільш гучні інформаційні війни, що торкались безпосередньо інтересів України – так званий «кольчужний скандал» за часів Кучми, «касетний скандал», україно-російські газові війни, російсько-грузинська війна 2009 року та звинувачення України у продажу зброї одній із сторін. Інформаційною поразкою стало для України створення та поширення думки в суспільстві про неможливість утримання та обслуговування нашою державою ядерної зброї. Як наслідок – Україна добровільно позбавилася ядерного статусу, тим самим зменшила свій вплив на міжнародній арені.

Загалом, Україна у сфері інформаційних війн, як правило, займала оборонні позиції та упродовж 20-ти років незалежності не спромоглася спрацювати на випередження чи, хоча б, зайняти активну позицію. Такі безперервні інформаційні атаки негативно впливають на формування внутрішньо- та зовнішньополітичного іміджу країни, а отже на розвиток довірливих партнерських відносин з іншими гравцями на міжнародній площині.

РОЗДІЛ 3

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ПРОТИ УКРАЇНИ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВЕДЕННЯ

3.1 «Гібридна війна» Росії проти України, інформаційний аспект

Війни супроводжують людство на всьому протязі його існування. Століття від століття вони стають більш руйнівними, приносять незліченні жертви і страждання людям, знищують середовище проживання.

Цікавою видається думка А. Дорошенко про те, що інформаційна війна на сучасному етапі постає у формі мережево-центричної війни, завданням якої є ідентоцид, тобто знищення національної державно-громадянської ідентичності країни-суперника до такого стану, коли про нього можна сказати одне – нелюдь і ворог. Ідентоцид полягає у переконанні більшості народу своєї країни, або навіть частини народу супротивника в злих намірах супротивника щодо своїх. Об'єктом такої війни є масова та індивідуальна свідомість. Слід зазначити, що інформаційний вплив може здійснюватися як на тлі інформаційного шуму, так і в умовах інформаційного вакууму [28, с. 56].

Народження та впровадження нових технологій ведення інформаційної війни не впливає на її традиційні складові частини та цілі. Так само, як і у XX та XIX ст. або в попередні віки, головним завданням є отримання суттєвих переваг у забезпеченні військових, економічних та політичних конфліктів. Незмінність цих постулатів продемонстрували останні міжнародні конфлікти, ініціаторами яких стала Російська федерація [39, с.45].

Ще з минулих часів за Росією залишилося ряд конфліктів, одні з них були в Абхазії, Чечні та Придністров'ї. До цього додали війну з Грузією,

анексію Південної Осетії (2008 р.) та війну с Україною (2014-2015 р.) з анексією Криму та створенням в Донбасі терористичних об'єднань так званих «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки». В конфліктах Росія почала застосовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології [39, с. 45].

Одразу після розпаду СРСР політикум Росії взяв курс на відновлення впливу Росії на пострадянські країни. Найперше, цей вплив був спрямований проти України, вихід якої з СРСР, власне, і призвів до його розпаду. Причини, що спонукали російський політикум до відродження екс-СРСР, є досить складними – від імперської ментальності росіян, направленої не на розбудову власної держави, а на поневолення сусідніх народів, і до бажання зберегти під власним контролем виробничі потужності колишнього СРСР та гарантовані ринки збуту. Таким чином, відносини з Україною в Росії традиційно розглядались в контексті власних глобальних геополітичних інтересів.

Після ельцинської епохи в Російській Федерації приходить до влади В. Путін. Інформаційну війну, що є агресією Російської Федерації проти України, відомий російський політик Борис Немцов охарактеризував як війну нацистського режиму проти демократичної держави: «Виграти війну можуть нацисти із Геббельсом на чолі. Те, що Україна програла інформаційну війну, – це факт. Але те, що ви не повинні з цього приводу дуже переживати – це теж факт. Ви ж не нацистська держава».

Інформаційна війна проти України ведеться всіма можливими засобами, а її непрямими жертвами виявляються не тільки українці. Як приклад, загальновідомий вислів Володимира Путіна, адресований Президенту США Джорджу Бушу: «Ти ж розумієш, Джордже, що Україна – це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її територій – це **Східна Європа**, а частина, і значна, подарована нами!»

З листопада 2013 року, коли Віктор Янукович заблокував законодавчо закріплений курсу на Європейську інтеграцію, та початком в країні

Революції гідності, кремлівська пропаганда еволюціонувала в відверто шовіністичну, агресивно імперську та брехливу інформаційну війну проти України, яка мала за мету підготувати суспільну думку в світі до зовнішньої агресії Російської Федерації щодо України.

Початок російсько-української війни в 2014 році фактично ознаменував прагнення Росії посилити вплив на Україну, яка Революцією Гідності започаткувала геополітичний розворот на Захід. Традиційно для Росії цей вплив почав здійснюватись у формі гібридної (фактично – неоголошеної) війни, що межує з державним тероризмом. Таким чином, інформаційна війна, яку Росія активізувала з початком російської збройної агресії, направлена на інформаційне забезпечення сепаратистського руху на сході України, послаблення контролю центральної влади, створення проблем безпекового та економічного характеру.

Таким чином, у сучасній Україні відбуваються інформаційні війни. Зокрема, інформаційна війна – це інформаційне забезпечення агресії РФ проти України.

Вітчизняна військово-теоретична думка щодо оцінки російсько-української війни знайшла своє відображення у статті колишнього секретаря Ради національної безпеки і оборони (РНБО), А. В. Парубія, яка з'явилася в Інтернеті у серпні 2014 року, зокрема, він подає наступну інформацію: «Україна воює, і неоголошена війна, яка ведеться Росією проти нас, визначається, як «гібридна», «нелінійна», або «війна керованого хаосу», така війна поєднує військові, інформаційні, терористичні та інші агресивні дії, скоординовані з єдиного центру і спрямовані на досягнення визначеної стратегічної мети. Метою цієї війни є повне підпорядкування України експансіоністським планам Кремля» [43]. Термін, якою називають російсько-українську війну, і яке найбільше вживають у світі позначають «гібридною війною».

Під гібридною війною розуміють вид ворожих дій, при яких нападаюча сторона не вдається до класичного військового вторгнення, а

пригнічує свого опонента, використовуючи поєднання прихованих операцій, диверсій, кібер-війни, а також надаючи підтримку повстанцям, чинним на території супротивника.

В цілому під гібридною війною, розуміють такі військові дії, які є неоголошені, і, під час яких, протилежна сторона атакує державні структури, регулярну армію та інші основні інститути противника за допомогою місцевих бунтівників і сепаратистів, підтримуваних зброєю і фінансами з-за кордону та деякими внутрішніми структурами, олігархами, організованою злочинністю, кіберзлочинністю, націоналістичними та іншими організаціями. Як свідчить практика, такі війни ведуться не лише за певні території, а й за вплив на свідомість людей, коментуючи саме, гібридну війну, фахівці вважають, що вона є сучасним видом партизанської війни, яка об'єднує сучасні технології, традиційні військові дії та нестандартні технології, є формою воєнних дій із залученням до конфлікту різнорідних за складом, засобами, рівнем та характером підготовки озброєних сил [54, с. 12].

До основних інструментів гібридної війни відносять наступні інформаційні заходи: засоби військово-політичної дезорієнтації противника; дезінформація щодо власних ресурсів; дії, спрямовані на поразку чи блокування каналів передання даних з метою дезорієнтації й дезорганізації, створення атмосфери напруженості в українському суспільстві від постійного очікування ударів і масованого наступу по всій лінії фронту та вплив на масову свідомість українців з метою деморалізації та поширення паніки [45].

Російські ЗМІ, в тому числі акредитовані на Заході, використовувались для інтенсивної, багатоканальної пропаганди та переконанні світової спільноти у точках зору, які пропонувало російське військово-політичне керівництво. Серед найвідоміших: Sputnik, Russia Today, Ria Novosti, Life News.

На думку Саймона Шустера, глобальна мережа RussiaToday – головна зброя російської влади у інформаційній боротьбі. Її аудиторією станом на

2015 рік було 700 мільйонів чоловік у понад 100 країнах світу. Бюджет RussiaToday на 2012 рік становив €275 млн, а у 2014 – вже 500 млн доларів. Цей канал станом на 2012 рік посів перше місце у світі за розмірами державних витрат на одного працівника, які сягнули \$183 тис. на людину.

За даними колишнього американського конгресмена Дена Майка, станом на 2014 рік Росія витратила на свою пропаганду понад 9 мільярдів доларів. На місцевому рівні Росія також фінансує численні проросійські регіональні ЗМІ, в тому числі й в Україні.

Постійне збільшення потоків інформації унеможливорює контроль за ними з боку будь-якої держави. Тому провідним завданням під час протистояння в інформаційній сфері є не контроль за потоками інформації, як вірно зазначає О. Дугін [29], контроль алгоритму руху інформації, що дасть змогу дешифрувати її та тим самим убезпечити суспільство та інститути управління ним.

Поле застосування інструментів гібридної війни є: населення конфліктної зони, тилове населення, міжнародна спільнота.

Формат ведення такого виду війни:

- громадські заворушення – акції громадської непокори, демонстрації, блокування, вуличні зіткнення;
 - повстання – відкритий військовий виступ проти офіційної влади;
 - партизанський рух – прихований збройний опір офіційній владі;
 - тероризм – організація та здійснення гучних вбивств, підривання транспортних засобів, споруд, місць масових соціальних контактів (он-лайн та оф-лайн);
- громадянська війна – військові дії між прихильниками різних ідеологічних, територіальних або національних груп у межах однієї держави.

Знадобиться багато років для того, щоб упорядкувати весь обсяг інформації про військову агресію Росії проти України, яка почалася в 2014

році з анексії Криму. На жаль окопи гібридної війни проходять не тільки в Україні. Вони проходять по всьому світу, де б ви не були.

За даними американського видання «Вашингтон пост» у 2014 російська військова розвідка (ГРУ) створила більше 30 псевдо-українських груп і акаунтів у соціальних мережах, а також 25 «провідних англомовних» видань. Видаючи себе за простих українців, працівники ГРУ вигадували новини та поширювали коментарі, щоб налаштувати проросійських громадян проти протестувальників. У лютому 2017 року російський міністр оборони визнав існування в Росії «сил інформаційних операцій»

Починаючи з 2000-х років на території України Росія розпочала масштабну антиукраїнську та антизахідну пропаганду, основою якої стала доктрина «Русского мира». Ідейним підґрунтям цієї доктрини є реваншизм Російської Федерації за розпад Радянського Союзу шляхом культурної, економічної, а згодом і політичної реставрації Росії в кордонах СРСР до 1991 року та відновленні колишньої «зони впливу в межах радянського табору» країн Європи і Азії. Згідно з цією доктриною, «русскими» вважаються три категорії населення світу: етнічні росіяни, незалежно від того, де вони проживають; російськомовне населення, незалежно від національності; співвітчизники, які коли-небудь проживали на території Російської імперії, СРСР та інших державних утворень, а також їхні нащадки.

Здобувши незалежність в нашій державі не були своєчасно проведені необхідні реформи, що призвело до уразливості на початку війни з агресором, варто було тисяч людських життів, призвело до втрат в економічній та фінансовій сферах. 7% національної території окуповані – Кримський півострів і частину Донбасу. Число жертв перевищує 10 000 життів. 1,5 мільйона людей були змушені покинути свої будинки. Більше 3 мільйонів українців дотепер проживають на окупованих агресором територіях. 25% нашого промислового потенціалу було втрачено (включаючи 80% родовищ природного газу і 10% портової інфраструктури).

Війна мала руйнівний вплив на нашу економіку. Ми втратили 15% національного ВВП. Щороку інфляція в 2014 році склала 25%, а в 2015 році цей показник зріс до пікових 43,3%. Іноземні інвестиції впали до рівня історичного мінімуму. Дефіцит бюджету зріс до 14%. На початку 2015 року золотовалютні резерви зменшилися майже втричі - до \$ 5,6 млрд. Українська гривня знецінилася, раптово досягнувши п'ятикратного падіння вартості.

Щоб досягти такого «результату» агресор використовував десятки економічних гібридних тактик, серед яких необхідно виділити торгіву війну. У 2014 році Росія, будучи багаторічним головним торговим партнером України, заблокувала всю двосторонню торгівлю. Розуміючи, що наші давні торгові партнери перебувають в колишньому СРСР, включаючи Центральну Азію. Москва також заблокувала транзитні шляхи – все це з порушеннями двосторонніх угод, а також багатосторонніх в рамках Співдружності незалежних держав і СОТ. Штампи та кліше.

З часів розпаду СРСР Росія реалізувала розвинуту систему антиукраїнської пропаганди та дезінформації, яка мала за мету формування образу ворога, розкол українського громадянського суспільства, зміну орієнтирів соціального та політичного розвитку тощо. Яскравими ознаками цієї пропаганди та дезінформації стали ціла серія пропагандистських кліше та штампів.

Одним з перших таких пропагандистських штампів початку 1990-х стало кліше, в якому негативні явища того часу звичайно подавались разом зі словосполученнями «після розпаду СРСР», «з розпадом СРСР» тощо, які підсвідомо створювали враження, що ці негативні явища виникли в результаті розпаду СРСР, а не, у тому числі, з причин, які призвели до розпаду.

На початку 1990-х набули популярності пропагандистські штампи, покликані довести економічну, а згодом і політичну неспроможність України як держави. Саме до цього часу належать відомі «Україна краде російський газ, «незалежна» замість «Україна» тощо.

Дезінформація та фальсифікації застосовувались Росією здебільшого для створення ілюзії значущості та величі Росії, а в окремих випадках – як спосіб уникнути відповідальності за протиправні дії.

Так, одним з прикладів створення ілюзії своєї значущості стала фальсифікація світлин візиту російського патріарха до Харкова у 2011 році, на якій були домальовані миряни. Одним з найбільш показових прикладів дезінформації та фальсифікації став інформаційний супровід збиття літака МН17, де Росія застосувала широкий спектр заходів у спробах приховати свою причетність до злочину. 20 грудня 2017 року Комітет з розвідки та безпеки парламенту Великої Британії у своїй доповіді спеціально підкреслив, що Росія веде інформаційну війну в масовому масштабі, що виражається у інтенсивній, багатоканальній пропаганді, що ведеться з метою переконати світ у тому, що Росія не несе відповідальності за збиття літака МН17.

- 10 серпня 2014 року німецький провайдер Hetzner Online AG надіслав листа вибачення для видання «Главком». Провайдер раніше хотів заблокувати Главком на вимогу російського «Роскомнадзора» за публікації матеріалу про Марш за федералізацію Сибіру.

- За повідомленням ведучої *MSNBC* у жовтні 2017 року, російські оперативники інформаційної війни використовували дивовижно успішну технологію блокування українських активістів, щоб прибрати українські голоси з Facebook, і позбавити росіян конкуренції в інформаційному просторі під час вторгнення до сусідньої держави. Оперативники «скаржилися на допис» постів українських активістів, і яким би не були ці пости або фото, вони стверджували, що це порнографія, або інша категорія дописів, які Facebook має усувати.

- 14 липня 2019 року адміністрація соцмережі Фейсбук заблокувала сторінку «Книга пам'яті полеглих за Україну» у цій мережі. Перед блокуванням соцмережа попередила, що вміст

деяких дописів «порушує стандарти Facebook». Йшлося насамперед про дописи з повідомленнями про загибель українських воїнів з ООЗСП НГУ «Азов». У цей день було заблоковано також одного з волонтерів проекту, Світлану Віговську.

- У липні 2019 року німецький провайдер Hetzner Online GmbH попередив Український тиждень, що сайт має бути заблокований, доки не буде видалено «екстремістський контент». Запит на це провайдер отримав від «Роскомнадзора», який вважає матеріал 2015 року про Правий сектор порушенням законодавства РФ.

За даними співробітників The Guardian, статистика обговорень під статтями газети, де згадується Україна, отримують в десятки-сотні разів більше обговорень, коментарів тощо, знищуючи тип і можливість обговорення. На думку Наталі Попович, співзасновника УКМЦ, армії ботів, яких оплачує Росія, тільки підривають дискусії на форумах, у яких беруть участь. Таким чином підриваючи довіру до Росії, як до джерела інформації.

На різних етапах російсько-української інформаційної війни методи її ведення змінювались від акцентування прагнення до свободи від переважно радянського минулого, яке здебільшого прямо не ототожнювалося з російською імперською політикою, до ствердження національних особливостей українців порівняно з росіянами (Україна – не Росія) і до прямого протистояння з російською тотальною пропагандою, направленою на приховування або виправдання російської збройної агресії проти України. При цьому, не зважаючи на трансформацію методів інформаційного протистояння та тимчасові поступки, в їх основі лежало формування суспільної думки на основі правдивої інформації про реальні факти і події. Державний комітет телебачення і радіомовлення України з літа 2014 року розпочав боротьбу з матеріалами сепаратистського та антидержавного характеру у ЗМІ. У жовтні 2014 року

ним було відкликано свідоцтва про державну реєстрацію 1 збірника, 7 газет та 11 журналів.

Першими жертвами інформаційної війни перед початком російського вторгнення в Україну стали самі росіяни: пропаганда майбутньої війни проти України охопила практично всі сфери їх суспільного та приватного життя. Тема російської збройної агресії проти України набула популярності у російській художній літературі та на інтернет-форумах, стала елементом дитячої творчості.

Від часу проголошення незалежності України Російська Федерація веде постійну інформаційну війну проти України. Особливо вона була інтенсифікована в роки правління проросійського режиму Януковича. Від початку агресії Російської Федерації (лютий 2014) російська пропаганда набула форм Геббельсівської пропаганди часів Другої світової війни. З метою дискредитації українських діячів використовуються провокаційні заяви нібито від їх імені, на підставі яких у той же день державні органи Російської Федерації порушують кримінальну справу. Громадяни Російської Федерації та аудиторія російських телеканалів в інших країнах – Перший канал (Росія), Росія-24 та інших – свідомо дезінформуються та вводяться в оману керівництвом Російської Федерації.

У червні 2014 року до РНБО потрапили інструктивні матеріали з проведення інформаційної війни, що використовуються для базової підготовки спеціалістів силових структур Росії з ведення інформаційної війни.

На думку активістів кампанії з бойкоту російського кіно, Росія проти України веде інформаційну війну також через кінематограф.

Інформаційна політика Російської Федерації набула характеру цілеспрямованої інформаційної війни проти України: необ'єктивність, маніпуляції, перекручування фактів, відверта неприхована брехня, путінсько-кремлівська пропаганда як частина політики Кремля в цілому. Робота ЗМІ ведеться за типом жовтої преси. Залучена величезна кількість акторів –

громадян Росії, України та інших країн – а також інших спеціалістів на території України для отримання потрібної телевізійної картинки.

Протягом кількох місяців здійснюються DDoS-атаки на українські інформаційні сайти: Цензор. НЕТ, Тиждень.ua, та інші, - а також на сайт МВС України, з появою на ньому оголошення у розшук В. Януковича.

Представники керівництва та дипломати Російської Федерації у своїх виступах, включаючи й виступи в ООН, розповсюджують неправдиву інформацію. Під час прес-конференції в Москві на пряме запитання журналіста, чи для блокування українських військових частин використовуються військові Російської Федерації, президент Росії Володимир Путін заявив, що це сили «кримської самооборони» і що РФ ніякої участі у підготовці цих сил не брала. Однак, аналіз світлин бойової техніки, що блокує українські військові частини у Криму (за матеріалами російського видання The New Times), свідчить, що за номерними знаками це військові автомобілі Північно-Кавказьського військового округу, на борту однієї з машин видно значок гвардійської дивізії, який забули закамуфлювати, а також модифікації стрілецької зброї, що офіційно надходить на озброєння тільки до російських військових.

Щоденно на брехливе висвітлення подій в Україні у міжнародних виданнях Російська Федерація витратила понад 5 мільйонів доларів.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, як один із напрямків інформаційної війни агресором використовується пропаганда війни засобами масової інформації, а також представниками керівництва країни та наближеними до нього політичними діячами та науковцями.

У квітні 2014 року за розпалювання міжнаціональної ворожнечі та пропаганду війни в Україні було заборонено ретрансляцію чотирьох російських телеканалів. Одночасно в Литві заборонили мовлення двох російських каналів.

Дії агресора привели до позбавлення всієї державної і приватної власності України на окупованих територіях. Фактичною експропріацією також слід вважати свідоме знищення або вивезення в Росію майна підприємств Донбасу (таких як донецький "ТоЧерез будівництво "кримського моста" Росія встановила фактичну монополію на транзит через Керченську протоку і обмежила доступ в порти Азовського моря. Економічна активність українців у акваторії цього моря – від рибальства до геологічної розвідки – стримується незаконним впливом з боку збройного окупанта.

Протягом декількох років поспіль Росія свідомо здійснювала скорочення поставок природного газу в зимовий період, створюючи, в першу чергу, ризик для мільйонів українців залишитися без тепла в сильні морози і підриваючи стабільність роботи української газотранспортної системи в цілому.

Протягом 2014 Росія також намагалася блокувати підписання і впровадження Договору про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі з Євросоюзом, щоб не дозволити Україні розвивати торгівлю.

Однак економічні дії є лише частиною загальної стратегії політичної дестабілізації, в якій також потрібно виділити кілька окремих напрямків. Перш за все, це створення через російські засоби масової інформації загальної атмосфери недовіри та ентропії. В останні роки з ефіру російських засобів масової інформації можна дізнатися про те, що:

- Україна – це неспроможна держава, неспроможна на ефективне управління;

- українська політична нація є радикальною і нетерпимою;

- Україна не є суверенною і незалежною державою.

На всіх рівнях комунікацій агресора лунають заклики змінити територіальний устрій і переписати Конституцію України. Росія витрачає значні кошти на кампанію по дискредитації України в міжнародних медіа, яка покликана відлякувати іноземних інвесторів від нашої держави.

Другий важливий напрямок – це маніпулювання політичним процесом. За допомогою фейкових матеріалів в медіа Росія створює недовіру до виборчої системи України. У Москві також створено і постійно висвітлюється російської пропагандистської машиною український «уряд у вигнанні». Також активно використовуються інститути «м'якої сили» - освітні, культурні, релігійні інститути для створення штучних конфліктів в українському суспільстві.

Серед якісно нових гібридних загроз, з якими зіткнулася Україна в останні роки, одну з найбільших небезпек несли кіберзагрози. У 2017 році ми зазнали найбільшої хакерської атаки на об'єкти промисловості та державні інститути (вірус Petya.A). Через російські «фабрики тролів» постійно ведеться дискредитація як окремих фігур національної політики, так і політичного процесу в цілому.

Варто зазначити, що Росія часто використовувала пропагандистські прийоми, в яких емоційні компоненти були сильнішими за раціональні, а подібних випадках зайва емоційність часто блокує раціональність, крім того, російська пропаганда працює із запрограмованими реакціями. Її формують так, щоб не залишити споживачеві права інформаційного вибору. При цьому Росія вкладає значні ресурси, щоб переконати у своїй правоті зарубіжного споживача новин, чого немає в Україні. Є низка доволі авторитетних осіб у США і Європі, які активно поширюють російську точку зору. Це відомі політологи, історики, журналісти, колишні дипломати, навіть актори [37]. Вони можуть привернути на свій бік будь яку аудиторію.

Сьогодні Росія продовжує використовувати слабкі сторони в глобальному пристрої і свідомо паралізує його сильні частини. Будь-яку лінію напруги в глобальній політиці Москва перетворює в тріщину, яку згодом свідомо доводить до розлому, а потім до лінії фронту. Крім щоденних звітів по українському фронту, ми спостерігаємо цю тенденцію в Сирії і в інших країнах.

Через таких дій Росії цинізм і політична корупція стали основною темою глобальної політики. Москва системно займається дезінтеграцією європейської спільноти, фінансує політичні еліти від радикальних рухів до колишніх керівників європейських держав.

Очевидно, все це гальмує глобальний розвиток і повертає світ до архаїчного світовому порядку. Тому не повинно бути ніяких виправдань для відсутності реакції на цю нову загрозу. Ця війна реальна, вона вбиває і є руйнівною, вона знищує єдність і мир. Вона робить майбутнє непередбачуваним.

Україна пережила активну стадію гібридної війни і вистояла. Завдяки проведеним реформам ми очікуємо зростання ВВП в 2018 році на рівні 3%. Рівень інфляції в 2018 році знизився до 9%. Фактичний дефіцит бюджету в 2017 році зменшився до 1,67%. Золотовалютні резерви зросли майже до \$ 19 млрд. Банківська система пройшла очищення і стабілізувалася. А минулої осені ми вперше за тривалий час повернулися на міжнародних ринках капіталу, залучили \$ 3 млрд. І провели активну операцію з державним боргом, щоб забезпечити фінансову стабільність країни.

Завдяки сильній армії та застосування сучасної зброї, нам вдалося досягти кращих результатів. Для того щоб перемогти ворога нашій країні потрібні структурні зміни в усіх її сферах, завдяки різним системним реформам ми можемо отримати користь на благ нашій країні.

Це не тільки наша війна, оскільки не ми її починали. Просто ми живемо в такий час де відбуваються зміни, розвивається суспільство, відбувається безперервний розвиток науки й техніки, зростає економіка в країнах, покращуються її позиції у світовому ринку.

3.2 Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України

Військова агресія Росії проти України активно супроводжується інформаційною війною. Оскільки мас-медіа є основним джерелом

інформування суспільства, то саме вони найбільш ефективно впливають на формування громадської думки.

Україна відчуває очевидний серйозний силовий вплив з боку Росії. Немає жодного сумніву у присутності російських військ в ОРДЛО та в окупованому Криму. Крім того, ведеться боротьба між угрупованнями всередині нашої країни, так званими «ДНР» та «ЛНР». Свідченням цього є численні повідомлення як українських, російських так і світових мас-медіа, а також численні заяви про так званий «український сценарій» з боку ватажків псевдореспублік.

Аналіз діяльності російських структур та організацій у площині інформаційної війни дає підстави розділити їхні основні напрями:

- традиційна пропагандистська діяльність: ЗМІ, наочна агітація, мітинги, література, освіта, мистецтво, виховання (у культових закладах (церкви, релігійні організації), громадських організаціях);

- вплив через інтернет: сайти, файлообмінники, фейкові сайти та організації («Міжнародна Група Інформації за злочинами проти особи» (IGCP) статті, блоги, Instagram;

- соціальні мережі: фейкові сторінки (фото), модераційні групи («боти із Ольгіно») для блокування антиросійських блогерів та негативного коментування публікацій; фейкові особи («іспанський диспетчер»);

- онлайн-медіа: «Информационное сопротивление оккупантам» (inforesist.org); «Русская весна» (rusvesna.su); «НОВОРОССИЯ – наша земля!» (novorossiya.info); «Новости независимой Украины» (uafree.ru); «Я украинец» (euromaidanu.net);

- зміна контенту в інтернеті (онлайн енциклопедії, National Geographic тощо);

- вплив на інформаційний простір західних країн: вуличні акції (демонстрації), заангажовані експерти, «авторитетні» журналісти, науковці, телеканал “RussiaToday”;

- кібер-війна;

– окремі інформаційно-психологічні операції [53].

Росія доволі довгий час нарощувала та вдосконалювала свій потенціал у кібердіяльності. Внаслідок кібер-війни жителі окупованої частини східної України та анексованого Росією українського Криму стали «повністю ізольованими від інформації, що надходить із зовнішнього світу», адже у них є доступ лише до російського радіо та телебачення. Для росіян є вкрай важливим контролювати думку громадськості та впливати на її рішення. Дезінформація швидко поширюється в інтернеті, тому в соціальних мережах ніхто не перевіряє правдивість інформації. Ще одним важливим економічним наслідком є злам веб-сторінок. Адже злам веб-сайтів впливає на продуктивність та доходи компаній.

Важливим є те, що значна кількість українського населення використовує електронну пошту російських провайдерів, користується російськими соціальними мережами або ж іншими її інтернет-ресурсами, що дає змогу російській владі «перехоплювати та читати – або ж слухати – усі діалоги, які ведуться на цих платформах».

З початку українсько-російської війни в соціальних мережах («ВКонтакте», Facebook) створювалися групи з явними та прихованими модераторами, які намагалися формувати громадську думку, певні панічні (антиукраїнські) настрої. Експерти неодноразово викривали діяльність «інтернет-тролів» (замовних коментаторів), завданням яких було створювати необхідні інформаційні «хвилі» та впливати на громадську думку в Україні, РФ і західних країнах [42].

За час розгортання інформаційної війни з боку Росії щодо України, інтернет-ресурси «Правда.Ру» та «Российский диалог» поширили декілька пластів стереотипів про Україну. Детально ми розглянули їх у статті «Вразливість України до інформаційної війни»:

1. Україна – це частина Росії, і вона не може існувати без Росії. Відтак, українці є регіональною групою росіян, які мають свій говір та певні територіальні особливості.

2. Української мови не існує. Чимало росіян вважають, що українська мова – це діалект, який утворився з російської, а саме оформлення самостійної української мови нав'язано поляками або владою Австро-Угорщини.

3. Західна Україна – це осередок «бандерівців», «укрофашистів», а Львів – їх столиця.

4. Майдан – вияв агресії проти Росії. Інтернет-ресурси повідомляли, що у Києві, на Майдані, за гроші стоять «бандерівці» та представники «Правого сектору». Їхня мета – вбити якомога більше росіян, а також організувати повстання проти російського народу.

5. Української культури не існує. Чимало росіян вважають, що, окрім вишиванок, народних пісень та кількох письменників, в українському культурному образі більше нічого немає. Усіма іншими культурними надбаннями Україна має завдячувати Радянському Союзу.

6. Крим – це Росія. Але ж Крим став частиною Росії лише у XVIII столітті. У XIX столітті за цю територію з Росією боролись війська Османської імперії, Британії, Франції і Сардинського королівства. Попри те, що Росія програла, Крим залишився у її складі. У 1954 році Крим увійшов до складу України.

7. Українська армія вбиває мирне населення на сході України. Російські ЗМІ фальсифікують інформацію про Україну, аби постати перед аудиторією у вигідному для себе образі. Саме тому цей факт є однією з причин загострення конфлікту та його активної фази. Адже мешканці окупованих територій дезорієнтовані, вони не можуть розібратись, хто друг, а хто ворог. Відтак, сьогодні спостерігаємо численну підтримку російської армії жителями сходу України. А у багатьох росіян, навіть тих, хто ніколи не був в Україні, сформувалось вороже ставлення до українців.

8. Етнічні росіяни знаходяться під загрозою в Україні. Саме тому вони просять, щоб Росія заступилась за них і втрутилась у суверенні справи України. Адже Росія «своїх» у біді не кидає.

9. Україна потерпає від кризи, тому сотні тисяч українців просять притулку в Росії. Пропагандисти активно поширюють інформацію про високу якість життя в Росії. Прикладом цього є численні публікації про святкування різноманітних подій в Росії, наприклад, щорічний парад в анексованому Криму. ЗМІ подавали інформацію про те, що, мовляв, Крим потрапив у надійні руки, а до того – був покинутий напризволяще.

10. На півдні та сході України відбуваються масові напади української армії на церкви та синагоги. Цій пропаганді сприяють виступи у мас-медіа тих, хто творить і впливає на громадську думку: зірки естради та кінематографу, бізнесмени, чиновники та інші [30, с.165–166].

Російська пропаганда має на меті посилити свої моральні та матеріальні позиції, принижуючи українців. Відтак, як ми з'ясували у статті «Вразливість України до інформаційної війни», ситуація складається не на користь для України. Адже росіяни висвітлюють події в Україні для того, аби завоювати якомога більшу частину прихильників окупованих територій Донецької та Луганської областей. А це – прямий шлях до розколу країни та пряма загроза іміджу України в очах демократичного світу [30, с.167], чого і домагається Російська Федерація. Росіяни вміло маніпулюють українською аудиторією мас-медіа і дезорієнтують суспільство. Російські журналісти, висвітлюючи події в Україні і про Україну так, як це вигідно Кремлю, чи не абсолютно ігнорують принципи та етичні засади журналістики, оскільки застосовують прийоми дезінформації. Відтак, жителі сходу України піддаються цій пропаганді, оскільки не можуть критично і далекоглядно аналізувати ситуацію. Їм простіше змиритись з думкою, яку нав'язують їм «пропутінські» мас-медіа та журналісти.

«Российский диалог» активно пропагує такі основні міфологеми щодо України:

1) переговори про мир на сході України є безрезультатними з вини України;

2) ватажки «ДНР» та «ЛНР», а також усі ті, хто воює проти України, – герої;

3) усі жителі Криму та Східної України самі попросились під опіку Росії, яка розглядає цих людей своїми «братами та сестрами»;

4) чимало українських чиновників, бізнесменів та інших впливових осіб причетні до вбивств, викрадення мирних людей, застосування заборонених засобів і методів ведення війни, перешкоджання професійній діяльності російських журналістів;

5) в катастрофі малайзійського «Боїнга-777» винна Україна;

6) Україна постійно дискредитує російську владу, культуру, проросійськи налаштованих людей, прикриваючись націоналізмом;

7) Росія допомагає жителям Східної України, які потерпають від гніту Києва та західних країн;

8) українська армія вбиває мирне населення на сході України.

На інформаційній передовій боротьби проти України стоять центральні телеканали «Первый канал», «Россия 24», «НТВ», «РТР» та ін., газети «Известия», «Российская газета», «Московский комсомолец», «Комсомольская правда», «Коммерсантъ», «Взгляд», інформаційні агентства «РИА Новости», «ИТАР-ТАСС», «РОСБАЛТ», «АИС», інтернет-телеканали «LifeNEWS» та «ANNANews», а також десятки російських сайтів, які проводять постійну інформаційно-психологічну диверсійну діяльність проти України, активно висвітлюють події, що відбуваються, поширюючи публікації з неперевіреною та неправдивою інформацією і здійснюючи ідеологічно викривлений інформаційний супровід подій [32, с. 8].

У новинах НТВ, «Россия 1» та «Первого» постійно з'являлися маніпулятивні повідомлення. Так, в телеефірі «Первого канала» показали сюжет, де журналісти розповідали про тисячі українських утікачів-біженців, які намагаються перетнути україно-російський кордон. Довжелазні черги, велика кількість машин та люди біля них не могли не вразити. Як з'ясувалося пізніше, ці кадри були відзняті не на україно-російському кордоні, а у

містечку Шегині на україно-польському пропускному пункті. Кримський «референдум» ТБ висвітлювало як єдиний шанс для нормального існування місцевих мешканців.

Російські телеканали для порівнянь використовують метод інформаційної війни «принцип контрасту». У такий спосіб кримський «референдум» вони прирівнюють до референдуму в Шотландії: «Референдум у Шотландії ніхто ж не називає незаконним», - (НТВ, Новости, від 11.03.14). «Підтасування карт» вдало використано в побудові образу Росії. Державу показано як рятівника, який рятує кримчан від бандерівців, жертв, мародерства [26, с. 75].

Можна виокремити ряд методів пропаганди, які активно застосовують російські журналісти щодо подачі новин про Україну:

1) вигадування фактів – заголовок повідомляє про події, які неможливо підтвердити, немає жодних свідків та коментарів. Часто такі факти створюють на основі вирваних із контексту висловлювань учасників подій на сході України чи представників української влади;

2) фальсифікація та інсинуація подій – створення вигідної картинки. Дуже часто автори використовують фото- чи відеоконтент, який взагалі не стосується подій в Україні. Однак з майстерно створеним заголовком такий контент для пересічної людини здається правдивим. Переважно це фото чи відео з воєнних подій в інших країнах – наприклад Чечні, Грузії тощо. Автори переважно роблять це навмисне, аби підірвати авторитет українських військових, влади і залякати аудиторію;

3) виривання з контексту фактів, коментарів – метод, коли автори використовують висловлювання впливових осіб або ж псевдоекспертів і будують на цьому факт, який є неправдивим. Потім на цьому факт, вони зосереджують заголовок, який більше не інформаційний, а сенсаційний зміст. Такий метод розсіює увагу читачів, відволікаючи їх від сприйняття важливої інформації;

4) висвітлення думок та коментарів лише однієї сторони, зацікавленої у розвитку воєнної ситуації в зоні АТО – висвітлення точки зору лише однієї сторони – у нашому випадку Російської Федерації. Це робиться з метою, аби викликати почуття ненависті та зневаги до України, її влади і війська, але викликати протилежні, позитивні емоції щодо сприйняття аудиторією Росії.

«Российский диалог» – це типовий рупор російської пропаганди, який буквально кишить дезінформацією. Портал висвітлює тему війни на сході України у таких рубриках: «Украина», «ДНР», «Военное обозрение», «Киев», «Мнение».

«Российский диалог» чи не щодня знайомить своїх читачів з «новими обличчями» ополчення. У матеріалах демонструють мужність та доблесть ополченців, їх численні заслуги у боротьбі за «мир» та існування «ДНР» та «ЛНР».

На українському інформаційному напрямку в РФ найпоширеніший прийом – «у всьому винні нацисти і бандерівці». У Росії всі масові медіа є державними (федеральними) або перебувають у власності людей і компаній, близьких або лояльних до Кремля. Інформація завжди подається тенденційно за шаблоном. Наприклад, коли йдеться про Україну або будь-якого іншого геополітичного «ворога» Росії, редактори каналів і ведучі не гребують формулюваннями «ймовірно», «за деякими даними», «є інформація». При цьому джерела не називаються або вони некомпетентні й необ'єктивні. Росія намагається переконати Європу, що Україна – це обитель зла, екстремізму і хаосу, що тут немає легітимної влади, що потрібні зовнішнє управління і розчленування держави [34].

Російська пропаганда глибоко проникла в західне середовище і створила в себе контрпропагандистський щит. Інформаційна експансія російського іномовлення («RT», «Голос Росії», ВГТРК) і система внутрішньої пропаганди («Газпром Медіа Холдинг», «Національна Медіа Група» і ВГТРК) створили потужну інформаційну платформу російської

системи інформаційної безпеки, що дає змогу проводити інформаційні атаки на інші держави [35].

Міжнародний сайт соціалістичних новин World Socialist Web Site відзначає, що більшість медіа Німеччини висвітлюють події в Україні однобічно, називаючи це «антиросійською пропагандою». Такі провідні видання як, Der Spiegel та Die Zeit, на весь голос вимагали воєнних дій проти Росії, випереджаючи одне одного грізними атаками на президента Володимира Путіна, якого змальовують як нового Гітлера та агресора. Однак ці ЗМІ поки що мають обмежений вплив на німецьке суспільство [57].

На сьогодні інформаційна війна між Росією та Україною активно ведеться в соціальних мережах, де можна швидко отримати інформацію. Служба безпеки України постійно закликає громадян країни припинити використання російських соціальних мереж, адже через них ведеться тиск на українців. Саме ці інформаційні канали є частиною сьогоденної інформаційної війни.

Інтернет є платформою для діяльності журналістів а також джерелом найрізноманітнішої інформації, саме тому сьогодні виникає так багато мережових засобів масової інформації. На думку російської дослідниці, редактора інтернет-ресурсу М. Раскладкіної, «двоїста природа Інтернету як нового системного засобу масової інформації зумовлює його стрімкий розвиток. У першу чергу, це джерело різноманітних даних, використовуваних журналістами для моніторингу новин, написання матеріалів, проведення журналістських розслідувань. По-друге, Інтернет є злиттям приватних інформаційних середовищ у єдиний інформаційний простір. Таким чином, це одночасно й океан інформації, і мережа, щоб виловлювати із цього океану потрібне. Але головна особливість Інтернету – його здатність забезпечувати зворотний зв'язок між журналістом як джерелом інформації та читачем як її одержувачем, можливість якісно трансформувати інформаційний процес на його будь-якому етапі, видозмінювати кожен його ланку, тобто виступати не переносником

відомостей, а організатором різноспрямованого процесу комунікації” [47, с. 129].

На думку А. Сафіної, інтернет-ЗМІ є:

1. Інтернет-газети – часто оновлювані видання, що спеціалізуються в основному на інформаційних жанрах.
2. Інтернет-журнали – тематичні видання аналітичного і розважального характеру.
3. Інтернет-радіо – онлайн-радіостанції.
4. Інтернет-телебачення – розвивається інтерактивне телебачення.
5. Інформаційні агентства – ресурси, які постачають інформацію з телетайпних стрічок[49, с.157].

Російські інтернет-ресурси відіграють важливу роль у веденні інформаційної війни проти України, адже саме вони є потужним виробником пропагандистського контенту.

ВИСНОВКИ ДО III РОЗДІЛУ

Впровадження нових технологій ведення інформаційної війни не впливає на її традиційні складові частини та цілі. Так само, як і у XX та XIX ст. або в попередні віки, головним завданням є отримання суттєвих переваг у забезпеченні військових, економічних та політичних конфліктів. Незмінність цих постулатів продемонстрували останні міжнародні конфлікти, ініціаторами яких стала Російська Федерація

Одразу після розпаду СРСР політикум Росії взяв курс на відновлення впливу Росії на пострадянські країни. Найперше, цей вплив був спрямований проти України, відносини з котрою в Росії традиційно розглядались в контексті власних глобальних геополітичних інтересів.

Інформаційна війна проти України ведеться гібридним способом. Під гібридною війною розуміють вид ворожих дій, при якому нападаюча сторона не вдається до класичного військового вторгнення, а пригнічує свого опонента, використовуючи поєднання прихованих операцій, диверсій, кібер-

війни, а також надаючи підтримку повстанцям, чинним на території супротивника.

До основних інструментів гібридної війни відносять наступні інформаційні заходи: засоби військово-політичної дезорієнтації противника; дезінформація щодо власних ресурсів; дії, спрямовані на поразку чи блокування каналів передання даних з метою дезорієнтації й дезорганізації, створення атмосфери напруженості в українському суспільстві від постійного очікування ударів і масованого наступу по всій лінії фронту та вплив на масову свідомість українців з метою деморалізації та поширення паніки. Полем застосування інструментів гібридної війни є: населення конфліктної зони, тилове населення, міжнародна спільнота.

Агресор використовував десятки інформаційних гібридних тактик, серед яких необхідно виділити масштабну антиукраїнську та антизахідну пропаганду, основою якої стала доктрина «Русского мира». Російська військова розвідка створила більше 30 псевдо-українських груп і акаунтів у соціальних мережах. Розвинуту систему антиукраїнської пропаганди та дезінформації мала за мету формування образу ворога, розкол українського громадянського суспільства, зміну орієнтирів соціального та політичного розвитку тощо. Яскравими ознаками цієї пропаганди та дезінформації стали ціла серія пропагандистських кліше та штампів. Як один із напрямків інформаційної війни агресором використовується пропаганда війни засобами масової інформації, а також представниками керівництва країни та наближеними до нього політичними діячами та науковцями.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, діяльності російських структур та організацій у площині інформаційної війни можна розділити на основні напрями:

- традиційна пропагандистська діяльність;
- вплив через Інтернет, соціальні мережі, онлайн-медіа;
- вплив на інформаційний простір західних країн кібер-війна.

Інформаційна політика Російської Федерації набула характеру цілеспрямованої інформаційної війни проти України: необ'єктивність, маніпуляції, перекручування фактів, відверта неприхована брехня, путінсько-кремлівська пропаганда як частина політики Кремля в цілому.

Методи пропаганди, які застосовують російські журналісти вигадкування фактів, фальсифікація та інсинуація подій, виривання з контексту фактів, коментарів, висвітлення думок та коментарів лише однієї сторони, зацікавленої у розвитку воєнної ситуації в зоні АТО.

Від часу проголошення незалежності України Російська Федерація веде постійну інформаційну війну проти України. Особливо вона була інтенсифікована в роки правління проросійського режиму Януковича. Від початку агресії Російської Федерації (лютий 2014) російська пропаганда набула форм Геббельсівської пропаганди часів Другої світової війни.

ВИСНОВКИ

В умовах ускладнення світового розвитку подій та поширенням глобального суспільства, залученням до нього дедалі більше дійових осіб, системи інформаційно-комунікативних технологій дедалі більше актуалізується і набувають життєво важливої необхідності, а часом загрозово небезпечні події.

На основі вивченого масиву джерел, періодичних видань та наукової літератури нами зроблено низку висновків щодо питання інформаційні війни в історії України.

1. Явище інформаційної війни як інформаційно-комунікативна технологія формувалося упродовж усього періоду існування людства. Елементами інформаційних атак пронизана вся світова історія. Проте системності ця технологія отримала у постіндустріальний період у результаті науково-технічної революції та накопиченого історичного досвіду.

У XVII-XIX ст. основними прикладами інформаційних війн цього періоду можна вважати типові, в сучасному розумінні, інформаційно-психологічні операції (залякування, дезінформація, психологічний тиск та ін.). Останні супроводжували військові конфлікти, політичні та економічні процеси.

2. Мета інформаційної війни послабити моральні та матеріальні сили супротивники та посилити власні. Вона не призводить до кровопролиття чи вбивства, руйнувань, при її введенні немає жертв. Вона знищує не населення, а державний механізм. Основне завдання інформаційних війн полягає у маніпулюванні свідомістю людей. В інформаційній війні психологічний вплив здійснюють різними засобами, у першу чергу це інформаційні засоби, військовими засобами, різними економічними, політичними санкціями. Головним об'єктом впливу і захисту є інформаційно-технічні системи.

До видів інформаційного протистояння відносяться інформаційна війна в інтернеті, психологічні операції, дезінформація, руйнування (фізичне знищення або блокування електронних систем, важливих для противника), заходи безпеки (посилення охорони своїх ресурсів з метою збереження планів і намірів).

3. Інформаційна безпека та її складові розглядаються крізь призму функціонального підходу в якості об'єкта управління. Існуючі концепції щодо видів безпеки, в тому числі в інформаційній сфері, отримали певне нормативно-правове закріплення у межах парадигми «безпека є захистом від загроз». Ця парадигма знайшла відображення у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, схваленої Верховною Радою України. На сьогодні одним із важливих напрямів стратегії адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки України є аналіз та удосконалення нормативно-правового регулювання в цій сфері.

4. Історія України розкриває тривалий період досвіду застосування елементів інформаційної війни та ще більшого потерпання від випробовувань на українському суспільстві інформаційно-мілітаристських технологій. Від найдавніших часів до завершення середньовіччя – інформаційні елементи впливу були типовими і спрямовувалися на залякування або на формування соціальних груп з чіткими ідентифікаційними ознаками.

Розвиток явища по суті розпочався в індустріальному та активно тривав у постіндустріальному суспільстві. Цей період українські землі на 80% належали Російській імперії, надалі входили до складу СРСР.

5. Методи інформаційної війни стали частиною кампанії в очорненні всього, що було пов'язане з поняттями «українець», «Україна», «український». Задіяні були такі методи як провокації, дезінформація та пропаганда.

Суспільство, яке пройшло через всі жахи Другої світової війни, вже не було таким заляканим, як раніше. Не відмовляючись від довоєнних методів фізичного знищення, режим зробив акцент на більш витонченому терорі –

інформаційно-психологічному. Будь-який вияв опору, непокори, непослуху жорстоко викорінювався. У державі знешкоджували всіх, хто потенційно не вписувався в створену систему, мав протилежні погляди чи навіть смаки і звички. Деспотична й бюрократична держава шляхом залякування панувала не тільки над тілом, а й над душею народу. Як і раніше інформаційну війну проти власних народів уряд спрямовував з метою винищення історичної пам'яті, створення єдиної маси – радянського народу.

З відстані часу можемо стверджувати, що зазначені методи стали настільки «дієвими», що легко перейшли і в ХХІ ст., зокрема в 2014 р. Значна частина пострадянського суспільства досі вважає західне населення України «бандерівцями», бандитами, канібалами, злочинцями, які представляють пряму загрозу світовому суспільству. За весь час СРСР мала змогу набратися досвіду щодо введення стратегій інформаційних війн, у яких активно використовувалася ідеологічна складова.

6. В історичному контексті на прикладі Російської імперії, Радянського Союзу, а тепер Російської Федерації слід розрізняти внутрішні та зовнішні інформаційні війни. Внутрішні, як сформулював В. Карпенко – це війни проти свого народу. Головний засіб такої війни – інформаційний ресурс, тобто, використання державних та залежних засобів масової інформації. При цьому стратегічне завдання – ідеологічна обробка населення в інтересах влади та олігархічних кланів.

Зовнішня інформаційна війна спрямована на гіпотетичного, або реального ворога ким для СРСР були США та інші країни, союзи і блоки у період ХХ століття.

7. На сучасному етапі в інформаційному полі України триває безперервна війна за збільшення впливу, контролю та управління ресурсами на даній території. Найбільш гучні інформаційні війни, що торкалися безпосередньо інтересів України – так званий «кольчужний скандал» за часів Кучми, «касетний скандал», україно-російські газові війни, російсько-грузинська війна 2009 року та звинувачення України у продажу зброї одній із сторін.

Інформаційною поразкою стала для України створення та поширення думки в суспільстві про неможливість утримання та обслуговування нашою державою ядерної зброї. Як наслідок – Україна добровільно позбавилася ядерного статусу, тим самим зменшила свій вплив на міжнародній арені.

Загалом, Україна у сфері інформаційних війн, як правило, займала оборонні позиції та упродовж 20-ти років незалежності не спромоглася спрацювати на випередження чи, хоча б, зайняти активну позицію. Такі безперервні інформаційні атаки негативно впливають на формування внутрішньо- та зовнішньополітичного іміджу країни, а отже на розвиток довірливих партнерських відносин з іншими гравцями на міжнародній площині.

8. Впровадження нових технологій ведення інформаційної війни не впливає на її традиційні складові частини та цілі. Так само, як і у XX та XIX ст. або в попередні віки, головним завданням є отримання суттєвих переваг у забезпеченні військових, економічних та політичних конфліктів. Незмінність цих постулатів продемонстрували останні міжнародні конфлікти, ініціаторами яких стала Російська Федерація.

Одразу після розпаду СРСР політикум Росії взяв курс на відновлення впливу Росії на пострадянські країни. Найперше, цей вплив був спрямований проти України, відносини з котрою в Росії традиційно розглядались в контексті власних глобальних геополітичних інтересів.

Інформаційна війна проти України ведеться гібридним способом. Під гібридною війною розуміють вид ворожих дій, при якому нападаюча сторона не вдається до класичного військового вторгнення, а пригнічує свого опонента, використовуючи поєднання прихованих операцій, диверсій, кібер-війни, а також надаючи підтримку повстанцям, чинним на території супротивника.

До основних інструментів гібридної війни відносять наступні інформаційні заходи: засоби військово-політичної дезорієнтації противника; дезінформація щодо власних ресурсів; дії, спрямовані на поразку чи

блокування каналів передання даних з метою дезорієнтації й дезорганізації, створення атмосфери напруженості в українському суспільстві від постійного очікування ударів і масованого наступу по всій лінії фронту та вплив на масову свідомість українців з метою деморалізації та поширення паніки. Полеми застосування інструментів гібридної війни є: населення конфліктної зони, тилове населення, міжнародна спільнота.

Агресор використовував десятки інформаційних гібридних тактик, серед яких необхідно виділити масштабну антиукраїнську та антизахідну пропаганду, основою якої стала доктрина «Русского мира». Російська військова розвідка створила більше 30 псевдо-українських груп і акаунтів у соціальних мережах. Розвинуту систему антиукраїнської пропаганди та дезінформації мала за мету формування образу ворога, розкол українського громадянського суспільства, зміну орієнтирів соціального та політичного розвитку тощо. Яскравими ознаками цієї пропаганди та дезінформації стали ціла серія пропагандистських кліше та штампів. Як один із напрямків інформаційної війни агресором використовується пропаганда війни засобами масової інформації, а також представниками керівництва країни та наближеними до нього політичними діячами та науковцями.

9. У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, діяльності російських структур та організацій у площині інформаційної війни можна розділити на основні напрями:

- традиційна пропагандистська діяльність;
- вплив через Інтернет, соціальні мережі, онлайн-медіа;
- вплив на інформаційний простір західних країн кібер-війна.

Інформаційна політика Російської Федерації набула характеру цілеспрямованої інформаційної війни проти України: необ'єктивність, маніпуляції, перекручування фактів, відверта неприхована брехня, путінсько-кремлівська пропаганда як частина політики Кремля в цілому.

Методи пропаганди, які застосовують російські журналісти вигадкування фактів, фальсифікація та інсинуація подій, виривання з

контексту фактів, коментарів, висвітлення думок та коментарів лише однієї сторони, зацікавленої у розвитку воєнної ситуації в зоні АТО.

Від часу проголошення незалежності України Російська Федерація веде постійну інформаційну війну проти України. Особливо вона була інтенсифікована в роки правління проросійського режиму Януковича. Від початку агресії Російської Федерації (лютий 2014) російська пропаганда набула форм Геббельсівської пропаганди часів Другої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правова база

1. Конституція України [Текст]: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // *Відом. Верхов. Ради України*. 1996. №30
2. Закон України «Про інформацію» [Текст] // *Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю.С.Шемшученка*. Т. 1, *Інформаційне законодавство України*. К.: ТОВ «Юридична думка», 2005.
3. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [Текст] // *Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю.С. Шемшученка*. Т.1, *Інформаційне законодавство України*. К.: ТОВ «Юридична думка», 2005.
4. Закон України «Про телебачення та радіомовлення» [Текст] // *Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю.С. Шемшученка*. Т. 1, *Інформаційне законодавство України*. К.: ТОВ «Юридична думка», 2005.
5. Закон України «Про інформаційні агентства» [Текст] // *Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю.С. Шемшученка*. Т.1. *Інформаційне законодавство України*. К.: ТОВ «Юридична думка», 2005.
6. Закон України «Про рекламу» [Текст] // *Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю.С.Шемшученка*. Т.1, *Інформаційне законодавство України*. К.: ТОВ «Юридична думка», 2005. С. 106-123.
7. Закон України «Про телекомунікації» [Текст] // *Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю. С. Шемшученка*. Т.1, *Інформаційне законодавство України*. К.: ТОВ «Юридична думка», 2005. С. 124-165
8. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації»

[Текст] // Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю.С. Шемшученка . Т.1, *Інформаційне законодавство України*. К.: ТОВ «Юридична думка», 2005. С. 166-176.

9. Закон України «Про захист персональних даних» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

10. Закон України «Про видавничу справу» // Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю.С.Шемшученка . Т.1, *Інформаційне законодавство України*. К.: ТОВ «Юридична думка», 2005. С. 234-247, 258.

11. Закон України «Про державну таємницю» // Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю.С.Шемшученка . – т.1 *Інформаційне законодавство України*. – К.: ТОВ «Юридична думка», 2005. – С.252-276

12. Закон України «Про захист інформації в авторизованих системах» // Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за ред. Ю.С. Шемшученка . Т.1. *Інформаційне законодавство України*. К.: ТОВ «Юридична думка», 2005. С. 277-282

13. Закон України «Про доступ до публічної інформації» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

14. Закон України «Про державну службу спеціального зв'язку та захисту Інформації України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3475-15>

15. Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80>

16. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

17. Закон України «Про засади державної мовної політики»[Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
18. Закон України «Про Національну систему конфіденційного зв'язку» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2919-14>
19. Закон України «Про основи національної безпеки» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
20. Закон України «Про підтвердження відповідності» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2406-14>
21. Закон України «Про радіочастотний ресурс» [Електронний ресурс]// Верховна Рада України: [сайт]. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1770-14>
22. Закон України «Про систему Суспільного телебачення та радіомовлення України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України:[сайт]. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/485/97-%D0%B2%D1%80>
23. Закон України «Про науково-технічну інформацію» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/annot/3322-12259>
24. Закон України «Про Національну програму інформатизації»[Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>
25. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. Москва: Междунар. отношения, 1994. 256 с.
26. Войтович Н. О. Сучасна інформаційна війна: Росія проти України. Обрії друкарства. 2014. № 1. С. 69-78. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/obdr_2014_1_9

27. Вишняков О. Інформаційна війна з Росією: уроки виживання [Електронний ресурс] / Олег Вишняков. — URL: fakty.ictv.ua/index/readblog/id/1713.
28. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення . Вісник НАДУ. 2015. №1. С. 136-141
29. Дорошенко А.С. Гібридна війна в інформаційному суспільстві. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2015. № 2(25). С.21-28.
30. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством. Москва: Арктогея-центр, 1999. 928 с.
31. Еляшевська Н. Ф. Вразливість України до інформаційної війни. Теле- та радіожурналістика. Львів, 2015. Вип. 14. с.165 – 169.
32. Зеленін В.В. По той бік правди: нейролінгвістичне програмування як зброя інформаційно-пропагандистської війни. Вінниця: Віндрук, 2014. 384 с.
33. Зубарева М. А. Аналіз інформаційної війни між Росією та Україною в інформаційному суспільстві. *Інформаційне суспільство*. 2015. Вип. 21. С. 6-11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2015_21_3
34. Інформаційна війна [Електронний ресурс]. URL: uk.wikipedia.org/wiki/інформаційна_війна.
35. История письменности [Электроний ресурс]// Интерес Нік [сайт]. URL : <http://interesnik.com/istoriya-pismennosti/>
36. Информационную войну всегда выигрывает нацистский режим [Электронный ресурс]. URL: sensor.net.ua/news/282944.
37. Информационная война против Украины: сюжеты, методы, противоядие [Електронний ресурс]. URL : http://news.liga.net/articles/politics/1041096informatcionnaya_voyna_protiv_ukrainy_syuzhety_metody_protivoyadie.htm
38. Інформаційна війна РФ: канали, сайти, журналісти [Електронний ресурс]. URL : <http://www.volynnews.com/news/society/vnesok-sbu-uspravu-z-protydyi-informatsiyniy-ahresiyi-rf/>

- .39. Інформаційна війна коштує Росії 4\$ мільярди [Електронний ресурс]. — URL: www.ukrinform.ua/ukr.news/2030605.
40. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. М. : Эксмо-Пресс, 2004. 368 с.
41. К войне с Украиной Россия готовилась 11 лет, и она будет долгой [Електронний ресурс] / Илларионов. URL : <http://www.facenews.ua/news/2014/255780/>.
42. Королько В. Г. Основы публич рилейшнз. М.: Рефл-бук, Киев: Ваклер. 2000. 528 с.
43. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в соціальних онлайн-мережах / О. В. Курбан // *Інформаційне суспільство*. 2016. Вип. 23. С. 85-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2016_23_15
44. Ласвель Г. Техника пропаганды в мировой войне: сокр. пер. с англ. в обработке Н. М. Потапова. Л.: Отдел военной литературы Госиздат, 1929. 200 с.
45. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга. Становлення людини друкованої книги. Київ: Ніка-Центр, 2001. 464 с.
46. Малик Я. Інформаційна війна і Україна . Науковий вісник. 2015. Вип. 15 “Демократичне врядування”. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk15/fail/Malyk.pdf
47. Маруненко О. Зовнішні і внутрішні інформаційні війни у медійному просторі України / Олександр Маруненко // *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. Український науковий журнал [Текст]*. 2011. № 4. С. 92.
48. 9. Росія проти майдану: історія інформаційної війни [Електронний ресурс]. URL: ipress.ua/mainmedia/rosiya_proty_maydanu_istoriya_informatsiynoi_viyny_58729.html.
49. Max Seddon. Documents Show How Russia’s Troll Army Hit America [Electronicresource] // BuzzFeed. June 2, 2014. URL : <http://www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-armyhit-america>
49. Парубій А. Війна Росії проти України і світу [Електронний ресурс] // *Українська правда*. URL : www.pravda.com.ua/articles/2014/08/6/7034046/.

50. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи [Електронний ресурс] / Валентин Петрик. URL: www.justinian.com.ua/article.php.
51. Почепцов Г. Г. Смыслові та інформаційні війни: Інформаційне суспільство. 2013. Вип. 18. С. 21-27.
52. Полянський П. Освіта як об'єкт інформаційної війни Росії проти України і як ресурс протидії такій війні [Електронний ресурс] / П. Полянський. URL: maidanua.org/2015/03.
53. Присяжнюк Д.М. Застосування маніпулятивних технологій з боку Росії в ЗМІ України (на прикладі Криму) [Електронний ресурс]. URL : <http://vuzlib.com/content/view/1108/23>
54. Расторгуев С. П. Информационная война. М., 1998.
55. Раскладкина М. К. Сетевая пресса как объект коммуникативных исследований [Электронный ресурс]: *Теория коммуникации & прикладная коммуникация. Вестник Российской коммуникативной ассоциации* : сб. науч. тр. / [подобщ. ред. И. Н. Розиной]. Ростов на Дону : ИУБиП, 2002. Вип. 1. С. 128–133. URL : http://www.russcomm.ru/rca_biblio/r/raskladkina01.shtml.
56. Рыбаков Б.А. Язычество древних. Москва: Академический проект. 2013. 627 с.
57. Росія розгорнула інформаційну війну проти України з брехнею і маніпуляціями [Електронний ресурс]. URL: tsn.ua/politika/rosiyarozgornula-informaciynu-viynu-proti-ukrayuni-z-brehneyu-i-manipulyaciami-338574.html.
58. Сафина А. Р. Типология и история развития современных российских интернет СМИ [Электронный ресурс]. URL : www.gramota.net/materials/1/2013/3/45.html.
59. Семен Н. Ф. Засоби протидії інформаційній агресії в українському інтернет-просторі. *«Перспективні напрямки дослідження українського медійного контенту: фундаментальні та прикладні аспекти»* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, (Київ, 7 квітня 2016 р.) К.: Інститут журналістики. 2016. с. 231–234.

60. Семен Н. Ф. Поняття «інформаційна війна» в контексті соціальних комунікацій . *Держава та регіони: серія: соціальні комунікації*. 2016. № 1. с. 22 – 25.
61. Смола Л.Є. Аспекти ведення інформаційної та гібридної війни в контексті застосування комунікаційних технологій : S.P.A.C.E. 2016. № 1. С. 48-53.
62. Смола Л. Є. Інформаційна війна Росії: особливості, інструменти та об'єкти впливу. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2015. Т. 61. С. 77-83.
63. Стрельцов Є. Сучасна війна у визначеннях Воєнної доктрини України : *Національна безпека*. 2015. №36. 12-18 вересня. С. 12
64. Thomas P. Rona. *WeaponSystemsandInformationWar*. BoeingAerospaceCo., Seattle, WA, 1976. 72 p.
- 65.Требин М.П. Войны XXI века :АСТ; Мн: Харвест, 2005. 608 с.
66. Україна та інформаційна війна (світові ЗМІ) [Електронний ресурс]. URL : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25321567.html>
67. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), А. В. Полухіна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2016. Вип. 58. С. 66-76.
68. Штогрін І. Називай агресію “захистом”: принципи інформаційної війни проти Росії [Електронний ресурс] / Ірина Штогрін. URL: www.radiosvoboda.org/cntent/article/25293307.html.
69. Що таке інформаційна війна [Електронний ресурс]. URL: my.elvisti.com/sergandr/iv.html.